

TÜRKİYE VAKIFLAR BANKASI T.A.O.
Hazine Başkanlığı
(Ekonomik Araştırmalar Müdürlüğü)

SEKTÖR ARAŞTIRMALARI

***KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE DÜNYA VE TÜRKİYE
EKONOMİSİNDE SEKTÖREL YAPIDAKİ DÖNÜŞÜM ÜZERİNE
BİR İNCELEME***

EYLÜL 2007

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DÜNYA EKONOMİSİNDE GLOBAL TRENDLER	1
1.1 Sektörel Yapı	2
1.2 İstihdam	3
1.3 Dış Ticaret	4
1.4. İmalat Sanayi	6
1.4.1. Gelişmiş Ülkeler	8
1.4.2. Gelişmekte olan Ülkeler	10
1.4.3. İmalat Sanayi İhracatı	10
1.5. Ar-Ge	13
1.6. Hizmet Sektörü	14
1.6.1 Turizm Hizmetleri	17
1.6.2 Taşımacılık Hizmetleri	17
1.6.3 İnşaat Hizmetleri	18
1.6.4 Ticari Hizmetler	18
1.6.4.1 Bilgi Teknolojileri	18
1.6.5 Finans Hizmetleri	19
1.6.6 Çevre Ürünleri ve Hizmetleri	19
1.6.7 Sağlık ve Sosyal Hizmetler	20
1.7. Tarım Sektörü	20

İKİNCİ BÖLÜM

2.TÜRKİYE EKONOMİSİNDE TEMEL SEKTÖREL GELİŞMELER	24
2.1. Üretim ve İstihdamın Temel Yapısı	26
2.2. Yatırım Harcamalarının Gelişimi	28

2.3. İmalat Sanayindeki Gelişmeler	30
2.3.1 Üretim ve İstihdam	30
2.3.2 Verimlilik	32
2.3.3 Dış Ticaret	33
2.4. İmalat Sanayi Alt Sektörlerindeki Gelişmeler	38
2.4.1 Üretim	38
2.4.2 Verimlilik	39
2.4.3. Dış Ticaret	40
2.4.4. İthalata Bağımlılık	43
2.5. İmalat Sanayinin Önemli Alt Sektörleri	46
2.5.1. Kök Kömürü, Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri ve Nükleer Yakıtlar Sektörü	46
2.5.2. Tekstil Sektörü	47
2.5.3. Gıda Sektörü	48
2.5.4. Kimyasal Madde ve Ürünler Sektörü	48
2.5.5. Ana Metal Sanayi Sektörü	49
2.5.6. Metalik Olmayan Mineraller Sektörü	49
2.5.7. Motorlu Kara Taşıtları Sektörü	50
2.5.8. Yüksek Teknoloji Grubu Sektörler	50
2.6. Hizmet Sektörü	51
2.6.1. Turizm Sektörü	53
2.6.2. İnşaat Sektörü	53
2.6.3. Ulaştırma Sektörü	54
2.6.4. Diğer Hizmetler	55
2.7. Tarım Sektörü	56

KAYNAKÇA

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE DÜNYA VE TÜRKİYE EKONOMİSİNDE SEKTÖREL YAPIDAKİ DÖNÜŞÜM ÜZERİNE BİR İNCELEME

BİRİNCİ BÖLÜM

1.DÜNYA EKONOMİSİNDE GLOBAL TRENDLER

Dünya mal ve hizmet üretimi 1990'da 11.7 trilyon dolar iken, 2006'da 48 trilyon dolara yükselmiştir. Böylece 1990 yılında %2.9 büyüme kaydeden dünya GSMH'sı, 2006 yılında %5.4 büyümüştür. 1990-2000 yılları arasında dünya ekonomisinin ortalama büyüme hızı %3.3 olurken, bunda 1980-1990 arasındaki dönemde yaygınlaşan küreselleşme etkileri oldukça fazladır. 2000-2006 yılları arasında ise dünya ekonomisi ortalama %4.1 büyümüştür. Dünyadaki mal ve hizmet üretimi ağırlıklı olarak gelişmiş ülkeler tarafından yapılmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler dünya mal ve hizmet üretiminin sadece yaklaşık %25'ini sağlamaktadır. Gelişmekte olan ülkeler 1990-2000 yılları arasında ortalama %3.07 büyüme kaydederken, gelişmiş ülkeler %4.48 büyüme kaydetmiştir. 2000-2006 yılları arasında gelişmiş ülkeler ortalama %2.9, gelişmekte olan ülkeler ise ortalama %7.5 büyümüştür. 2000 yılı sonrası dünya ekonomisinin hızlı büyümesinde gelişmekte olan ülkelerdeki hızlı büyüme süreci etken olmuştur. En hızlı büyüyen gelişmekte olan ülkeler %10.7 ile Çin, %9.2 ile Hindistan olurken, gelişmiş ülkelerde en hızlı büyüyen ülkeler %4.1 ile Kanada, %3.7 ile İspanya ve %3.2 ile ABD olmuştur.

Belli Başlı Ekonomilerde GSMH Artışları								
	1980		1990		2000		2006	
	GSMH (Milyar \$)	GSMH Artışı (%)	GSMH (Milyar \$)	GSMH Artışı (%)	GSMH (Milyar \$)	GSMH Artışı (%)	GSMH (Milyar \$)	GSMH Artışı (%)
Dünya	11.775	2.1	22.797	2.9	31.759	4.8	48.144	5.4
Gelişmiş Ülkeler	8.153	0.9	17.629	3.1	25.407	4.0	35.827	3.1
Gelişmekte olan ülk.	3.621	4.0	5.167	2.8	6.351	6.0	12.317	7.9
Yeni Sanayileşen Asya ülk.	146	3.7	542	7.4	1.094	7.9	1.565	5.3

Kaynak: IMF Dünya Ekonomik Görünüm Raporu 2007

1995 sonrasında yaşanan gelişmeler incelendiğinde, Güney Doğu Asya, Kuzey Afrika ülkeleri ile Türkiye'nin de aralarında bulunduğu gelişmekte olan ülkelerin dünya ortalamasının üzerinde büyüdüğü görülmektedir. Asya bölgesinde özellikle Çin, gerçekleştirdiği hızlı ekonomik büyüme ile dünya ticaret hacmini ve yönünü büyük oranda etkilemiştir. Güney Amerika ülkelerinden Brezilya, Arjantin ve Meksika'nın da benzer bir büyüme performansı kaydetmiştir. Eski Doğu Bloğu ülkelerinden Polonya ve Macaristan ise AB'ye üyelik müzakereleri ile ekonomik yapılarını iyileştirmişler ve hızlı büyüme oranına ulaşmışlardır.

Bazı Ülke Gruplarının Dünya GSMH'daki Payları (%)				
	1980	1990	2000	2006
Gelişmiş Ülkeler	69.2	77.3	80.0	74.4
G-7 ülkeleri	56.3	62.9	66.1	58.6
Gelişmekte olan ülkeler	30.8	22.7	20.0	25.6
Yeni Sanayileşen Asya ülkeleri	1.24	2.4	3.4	3.3

Kaynak: IMF Dünya Ekonomik Görünüm Raporu 2007

Gelişmekte olan ülkelerin kaydettiği güçlü büyüme, dünya GSMH'sı içindeki paylarının artmasına da yol açmıştır. 1990 yılında gelişmiş ülkelerin global GSMH içindeki payı %77.3 iken, 2006 yılında %74.4'e gerilemiştir. Buna karşılık aynı dönemde,

gelişmekte olan ülkelerin global GSMH içindeki payı, gelişmiş ülkelere yönelik ticaretin olumlu etkisiyle %22.7'den %25,6'ya yükselmiştir.

1.1. Sektörel Yapı

GSMH'nın Ülkeler Bazında Sektörel Dağılımı									
	Tarım (%)			Sanayi (%)			Hizmet (%)		
	1980	1990	2004	1980	1990	2004	1980	1990	2004
Dünya	7	6	4	38	33	28	56	61	68
ABD	14	2	1	34	28	22	53	70	77
Euro Bölgesi	4	4	2	37	33	27	59	63	71
Japonya	4	3	1	42	39	31	54	58	68
Polonya	-	8	3	-	50	33	-	42	64
Macaristan	19	15	3	47	39	31	34	46	66
Türkiye	26	18	13	22	30	22	51	52	65
Çin	30	27	13	49	42	46	21	31	41
Kore	15	9	4	40	42	41	45	50	56
Hindistan	38	31	21	26	28	27	36	42	54
Brezilya	11	8	10	44	39	38	45	53	52

Kaynak: Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Gelişim Göstergeleri 2006

Dünya GSMH'sında 1980'lerde %7 olan tarımın payı, 2004'de %4'e düşmüş, sanayinin payı %38'den %28'e gerilerken, hizmetlerin payı %56'dan %68'e yükselmiştir. Bugün gelişmiş ülkelerde tarımın payı %5'in

altında seyrederken, sanayinin payı %20'lerde, hizmetlerin payı ise %70'ler düzeyindedir. Gelişmekte olan ülkelerde tarımın payı %15 ila %20 aralığında seyrederken, hizmetlerin payı

%60'ların altına inmektedir. Az gelişmiş ülkelerde ise tarımın payı %20'lerin üzerine çıkarken, hizmetlerin payı %50'lere inmektedir.

Dünya GSMH'sı içindeki sektör paylarının gelişimine bakıldığında, hizmet sektörünün dünyada artan payı dikkat çekmektedir. Özellikle yapısal değişimin sanayiden hizmetlere kaydığı gelişmiş ülkelerde bu eğilim daha belirgindir. Bu durum ülke ekonomisinin gelişmişlik düzeyi arttıkça hizmetler sektörünün payının yükselmesi, buna karşılık tarımın ve sanayinin payının azalması ile açıklanmaktadır. Bu doğrultuda imalat sanayiinden hizmet sektörüne geçiş eğilimi, özellikle sanayileşmesini tamamlamış, gelişmiş ülkelerde daha belirgin bir şekilde görülmektedir.

1.2. İstihdam

İstihdamın Tarımdan İmalat ve Hizmet Sektörüne Kayışı						
	Tarım		İmalat		Hizmet	
	1996	2006	1996	2006	1996	2006
Dünya	43.1	38.7	21.4	21.3	35.5	40.0
Gelişmiş ülkeler ve AB	5.2	3.2	28.5	24.2	66.4	72.7
Gelişmekte olan ülkeler						
Güneydoğu	51.0	47.0	16.4	17.8	32.7	35.2
Asya ve Pasifik						
Latin Amerika	23.2	18.8	20.3	19.8	56.5	61.4
Az Gelişmiş Ülkeler	29.7	29.7	21.7	22.9	48.6	47.4
Kaynak:Uluslararası Çalışma Gücü Örgütü (ILO) 2007 raporu						

1990'lardan sonra sektörel yapıdaki değişimler global istihdam yapısını da etkilemiştir. Bazı geleneksel imalat sanayi ürünleri ihracatında rekabet gücünün azalması ekonomik kalkınma stratejilerinin hizmetler sektörüne

yönelmeye neden olmuştur. Bu doğrultuda 1990'lardan sonra teknolojinin gelişimi ile birlikte toplam istihdam içinde tarım ve imalat sanayiinin payı gerilerken, hizmet sektörünün payı artmaya başlamıştır. 2006 yılı itibariyle 1996 yılına göre küresel istihdam içerisinde hizmet sektörünün payı %35.5'den %40'a yükselmiş ve %43.1'den %38.7'ye gerileyen tarım istihdam oranını tarihte ilk kez geçmiştir. Sanayi sektörü istihdamı ise %21.3 olarak gerçekleşmiş ve 1996 yılına göre değişim göstermemiştir. Son yıllarda hizmet sektörünün toplam istihdamdaki payı hemen hemen tüm ülkelerde artmıştır. Gelişmiş ülkelerde hizmet sektöründe çalışanların toplam istihdamdaki payı %70 düzeyindedir. Amerika'da çalışanların

üçte ikisinden fazlası hizmet sektöründe istihdam edilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde bu oran %30-%60 arasındadır.

Diğer taraftan tarımdan sanayiye geçiş yaşamasına karşın sanayileşme sürecini tamamlayamayan ve dünya nüfusunun %60'ından fazlasının yaşadığı Doğu Asya, Güney Asya ve Afrika'da istihdam daha çok tarım ağırlıklı olmaya devam etmektedir. 2005 yılı itibariyle tarım sektörü dünyada toplam istihdamın halen %40'ını oluşturmaktadır. Sanayi sektörünün istihdamdaki payı yeni sanayileşen Güneydoğu Asya ve Pasifik ile az gelişmiş ülkelerde artmakla birlikte, gelişmiş ülkelerde ve AB'de de azalmıştır. Bu da istihdam fırsatları yaratmada sanayi sektörünün öneminin azaldığını göstermektedir.

Teknolojik gelişmeler ve üretim sürecinde bilginin artan önemi ile birlikte istihdam niteliğinde meydana gelen değişimler, değişen teknolojiye ve üretim sistemlerine adapte olamayan işgücünün işsizlik sorunu ile karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır.

1.3. Dış Ticaret

Dünya ekonomisinde en büyük değişim, dünya ekonomisinde ülkeler bazında giderek artan dışa açıklığın bir sonucu olarak uluslararası ticaretteki artışta görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde GSYİH içinde dış ticaretin payı ciddi bir şekilde değişmemesine karşın, gelişmekte olan ülkelerin GSYH'ında dış ticaretin payı 1980'lerde %30 civarındayken 2000'li yıllarda %60-%70 aralığına yükselmiştir. 1990 yılında Doğu Asya ve Pasifik ile Latin Amerika gibi gelişmekte olan ülkelerin yoğun olduğu bölgelerin dünya ihracatındaki payı %4 civarındayken, 2005 yılından sonra %10 seviyesine yükselmiştir. Uluslararası ticaretin GSYİH'daki payı en çok gelişmekte olan Asya ülkelerinde çarpıcı bir şekilde yükselmiştir. 2000 yılında Çin'de dış ticaretin GSYİH'daki payı %44.4 iken 2005 yılında %70.9'a yükselmiştir. Bir başka doğu Asya ülkesi olan Kore'de dış ticaretin GSYİH'daki payı 2000 yılında %65.0 iken 2005 yılında %81.6 olmuştur. Güneydoğu Asya ülkelerinde özellikle Tayland'daki dış ticaret artışı daha da dikkat çekicidir. Aynı yıllar itibariyle Tayland'da dış ticaretin GSYİH'daki payı %130.4'den %163.6'ya çıkmıştır.

Ülkeler Bazında İhracatın Dünya İhracatı İçindeki Payları (%)			
	1995	2000	2005
Gelişmiş Ülkeler			
ABD	12.3	13.3	9.8
Almanya	9.4	7.9	8.7
Fransa	6.1	5.1	4.5
İngiltere	4.9	5.1	4.4
Japonya	8.1	6.9	5.5
Gelişmekte olan Ülkeler			
Çin	2.6	3.5	6.5
Hindistan	0.6	0.7	1.2
Tayland	1.1	1.0	1.0
Kore	2.3	2.5	2.6
Brezilya	0.8	0.8	1.0
Türkiye	0.6	0.6	0.8
Kaynak:IMF Veri Tabanı, Dünya Ticaret Örgütü Veri Tabanı			

İhracat açısından yaşanan gelişmeler incelendiğinde 2000 yılından sonra gelişmiş ülkelerin dünya ihracatındaki payının azaldığı, buna karşılık gelişmekte olan ülkelerin payının arttığı açıkça görülmektedir. 2000 yılında ABD'nin dünya ihracatındaki payı %13.3 iken 2005 yılında %9.8'e, aynı dönemde Japonya'nın payı %6.9'dan %5.5'e gerilemiştir. 2000 yılından sonra dünyanın üretim ve ihracat merkezine dönüşen Çin'in dünya ihracatındaki payı %3.5'den %6.5'e yükselirken, Hindistan'ın payı %0.7'den

%1.2'ye çıkmıştır. Tayland ve Kore gibi ülkeler mevcut ihracat yapılarını korumuşlardır.

1980 ve 1990'larda gelişmiş ülkelerin mal ihracat büyüme oranları ithalat büyüme oranlarını takip etmiş, ancak 2000 yılından sonra ithalat ile ihracat arasındaki fark ABD ve Japonya'da açılmaya başlamıştır. Aynı dönemlerde mal ihracatındaki gelişmeler incelendiğinde, ABD'de ihracatın 1990'lı yıllardan sonra azalmaya başladığı, benzer bir durumun Japonya'da yaşandığı görülmüştür. Gelişmekte olan ülkelere 1980'lerden sonraki dönemde mal ihracatının mal ithalatından hızlı büyüdüğü gözlemlenirken, özellikle yeni gelişen Asya ülkelerinde yaşanan ihracat artışı dikkat çekicidir.

1980'ler sonrası gelişmekte olan ülkelerdeki dışa açılma süreçleri, ticaretin ve sermaye hareketlerinin finansal liberalizasyon ile birlikte serbestleşmesine dayanmıştır. Bu dönüşüm, bu ülkelerdeki büyüme dinamiklerini gittikçe artan bir oranda "dışa bağımlı" hale getirmiştir. İhracata dayalı büyüme stratejileri gelişmekte olan ülkeleri belirli sektörlerde uzmanlaşmaya iterken, düşük yatırım oranı ve düşük teknolojiye sahip ülkeler en ucuz üretebildikleri ve rekabet edebildikleri mallarda yoğunlaşmışlardır.

Zaman içinde gelişmekte olan ülkelerin basit ürün ihracatına olan bağımlılıklarından kurtulup daha sofistike ve teknolojik ürünleri ihraç etmeye başlamaları uluslararası ticarete katılım hızını ve içeriğini değiştirmiş ve böylece söz konusu ülkelerin büyümelerini artırarak sanayileşmiş ülkeleri yakalamalarını sağlamıştır. Bugün gelişmekte olan ülkeler dünya

ticaretinin yaklaşık üçte birini gerçekleştirmekle birlikte, son yirmi yıldır elektronik ve elektrikli ürünler gibi teknoloji yoğun sanayi ürünlerinin ihracatını da gerçekleştirmektedirler.

1.4. İmalat Sanayi

II. Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda hemen hemen tüm ülkelerde yaşanan ekonomik yapısal değişim sürecinin ardından, 1990'ların sonlarına doğru iletişim ve bilgisayar teknolojilerindeki hızlı ilerleme ile birlikte küreselleşmenin hız kazanması üretim yapısında ve dünya ticaretindeki güç dengelerinde önemli değişimlere yol açmıştır.

Söz konusu süreçte sektörel yapıda meydana gelen global değişimler incelendiğinde, en önemli değişimlerin imalat sanayi ve hizmet sektörlerinde gerçekleştiği görülmektedir. Özellikle imalat sanayiinde üretim parametrelerini değiştiren temel faktör teknolojik gelişim olmuştur. Ulaşım ağlarındaki ve teknolojideki ilerlemeler üretimin ve dağıtımın hızını düzenli biçimde artırmakta, üretim ve pazarlama maliyetlerini azaltarak imalat sanayiini teşvik etmektedir. Ayrıca teknolojik icatlardaki hızlı artış bu sektörde yeni ürünler ortaya çıkarmaktadır. Yüksek teknoloji ürünlerinin dünya ticaretinde payının giderek artması bu sürecin en belirgin özelliklerinden birisi olmuştur.

Diğer önemli bir gelişme de imalat faaliyetlerinin gelişmiş ülkelere kayması ve bu ülkelerde imalat sanayi gelişiminin hız kazanmasıdır. Sanayileşmenin ülkeler arasında yayılması üretim ve ihracat yapısında önemli değişiklikler yaratmış, ticarete belli başlı aktörlerin değişmesine yol açmıştır. İmalat sanayiinin gelişmesiyle birlikte yavaş büyüyen, düşük katma değerli ekonomiler hızlı büyüyen ekonomilere dönüşmeye başlamış, hızlı teknolojik değişimin de etkisiyle pek çok gelişmekte olan ülke ile sanayileşmiş ülkeler arasındaki fark kapanmaya başlamıştır.

Küreselleşme ile ortaya çıkan yoğun rekabet ortamında, uzun dönemde ülkelerin rekabet gücünü artıran en önemli faktör teknolojik gelişim ve verimlilik artışlarıdır. Teknoloji ile sağlanan hızlı üretimin, maliyetleri düşürmesi, kalitede ve pazar payında artışa yol açması, sanayi sektörünün ve ihracatın gelişimine katkı sağlarken, sürekli eğitim ve inovasyonu zorunlu kılmakta ve büyüme üzerinde olumlu etki yaratmaktadır. Nitekim yapılan pek çok araştırma bir ülkenin kaynak işleyen (gıda, rafine edilmiş petrol gibi), düşük teknolojili ürünler üreten (tekstil, mobilya, ısıtma ve aydınlatma cihazları) ya da orta (otomotiv, kimya,

kozmetik) ve yüksek teknolojili ürünler üreten (elektrikli makinalar, optik aletler, uçak gibi) sanayilere yönelmesinin iktisadi sonuçlarının farklı olduğunu ortaya koymuş, yüksek teknoloji ürünlerinde uzmanlaşmanın sınai gelişme ve rekabet açısından olumlu sonuçlar verdiğini göstermiştir.

Bilim ve Teknoloji (BT) ile desteklenen sanayi kolu uluslararası ticarete rekabet gücünü arttırmakta, buna bağlı olarak global pazarda sağlanan başarı da, yeni bilim ve teknoloji yatırımlarını destekleyecek kaynak oluşturulmasına olanak sağlamaktadır. Günümüzde bir ülkenin iktisadi alandaki başarısı AR-GE, Bilim ve Teknoloji (BT) alanına yapılan yatırımlarla ölçülmektedir. BT'ye diğerlerinden daha fazla yatırım yapmış ya da yatırım yapmaya daha erken başlamış ülkeler güçlü ekonomik performans sergilemekte, buna karşılık BT yatırımları için geç kalan ülkelerin diğer ülkelere bağımlı olduğu ve daha zayıf bir performans sergilediği açıkça görülmektedir.

Bu alanda ABD küresel anlamda bu gelişimin öncülüğünü yaparken, üretip ihraç ettiği yüksek teknolojili ürünler sayesinde yüksek rekabet gününe sahip olmuştur. Geçtiğimiz on yıl içerisinde Avrupa ve gelişen Asya ülkeleri de bilim ve teknolojiye yatırım yapmış, özellikle son on yıl içerisinde Güney Kore ve Tayvan kendi teknolojik kapasitelerini geliştirerek pek çok teknolojik üründe ABD'ye meydan okuyacak seviyeye gelmiştir. Son dönemde ise Çin, Finlandiya ve Hindistan bilim ve teknoloji üretiminde öne çıkmaya başlamıştır.

Yüksek teknoloji sanayiinin diğer imalat sanayilerine kıyasla daha yüksek katma değerli mal üretmesi, daha fazla ihracat yapması ve daha yüksek ücret ödemesi, yüksek teknoloji sanayiinin geleneksel imalata sanayiine kıyasla milli gelire daha fazla katkı sağlamasına yol açmaktadır. Bu nedenle yüksek teknoloji mallarına olan global talep diğer sanayi ürünlerine olan talebe göre daha hızlı artmaktadır. Bu doğrultuda 1980-2003 arasındaki dönemde diğer sanayi ürünleri üretimi %2.4 artarken, yüksek teknoloji ürünleri üretimi yıllık ortalama %6.4 artış kaydetmiştir.

1.4.1. Gelişmiş Ülkeler

Gelişmiş Ülkelerdeki Yüksek Teknoloji Üretiminin Yurtiçi İmalat Sanayi Üretimindeki Payı				
	1980	1990	2000	2003
ABD	%11.0	%13.5	%27.0	%34.2
AB	%9.5	%11.0	%13.2	%13.4
Japonya	%8.0	%16.0	%17.0	%15.7
Kaynak: ABD Ulusal Bilim Kurumu, Bilim ve Mühendislik Göstergeleri 2006				

ABD’de imalat sanayi üretiminin, yüksek teknoloji üretim malları da denilen yüksek katma değerli teknoloji yoğun malları üretimine kaymaya başlaması 1980’li yıllarda gerçekleşmiş olup, ABD’nin arkasından gelişmiş ülkelerde de benzer bir üretim değişikliği yaşanmıştır.

Gelişmiş Ülkelerin Global Yüksek Teknoloji Üretimindeki Payları (%)			
	1980	1990	2003
ABD	36	29	40
AB	34	28	18
Japonya	23	25	12
Kaynak: ABD Ulusal Bilim Kurumu, ABD Bilim Kurumu, Bilim ve Mühendislik Göstergeleri 2006			

1980-1995 arasında AB dünyanın en büyük yüksek teknoloji sektörüne sahipken, 1996 yılından itibaren ABD öne geçmiştir. 1980-2003 yılları arasındaki dönemde ABD’deki yüksek teknoloji sektörleri gelişmiş, her bir sektör dünyada güçlü pazar payına sahip olmuştur. Yüksek teknolojili imalat sanayi

ABD’deki ve dünyadaki ekonomik gelişmeye büyük katkı yapmıştır. ABD’de 2001’e kadar süren ekonomik büyüme evresinde, azalan işsizlik ve düşük enflasyonla birlikte, yüksek üretim ve verimlilik artışı yaşanmıştır. 2003 yılında ABD yüksek teknoloji sektörünün global üretimdeki payı %40’lara ulaşırken, AB’nin payı %18, Japonya’nın payı ise %12 olmuştur. Ancak gelişmekte olan ülkelerin özellikle Asya’da yeni sanayileşen ekonomilerin yüksek teknoloji alanında rekabet gücünün artmasıyla birlikte ABD yavaş yavaş pazar payını kaybetmeye başlamıştır.

Benzer bir süreç Avrupa’da da yaşanmıştır. İkinci Dünya Savaşı’nı izleyen yirmi yıl içerisinde pek çok Batı Avrupa ekonomisi ABD ekonomisini yakalama süreci içine girmiş, hatta 1980 ve 1995 yılları arasındaki dönemde AB, dünyanın en büyük yüksek teknoloji üreten sanayii sektörüne sahip olmuştur. Ancak Avrupa ülkelerinin performansı 1990 yılından itibaren yavaşlamaya başlamış, özellikle 1990’larda, büyük Kıta Avrupası ülkelerinde ve Japonya’da, düşük bir ekonomik büyüme ve sürekli yüksek oranlarda seyreden bir işsizlik yaşanmıştır. Bu dönemde Batı Avrupa ülkeleri kırılğan bir yapı sergilerken bölgenin en büyük ekonomisi Almanya’da iç talepte ciddi bir daralma yaşanmış; diğer birçok ülkede durgunluk görülmüştür. AB’de işsizliği ve durgunluğu azaltma beklentisiyle tasarlanmış politikalar,

istihdam oranları ve kişi başına gelirlerin azalmasına yol açmıştır. Buna bağlı olarak 1995'ten sonra ABD'de görülen verimlilikteki kayda değer hızlanma Avrupa'da görülmemiştir. Bu doğrultuda AB'nin 1980'lerde global yüksek teknoloji üretimindeki payı %34 civarındayken, 1990'larda %28 seviyesine gerilemiş, 2003 yılında ise %18'e kadar düşmüştür.

Son yıllarda tüm AB ülkeleri olmasa da bazı küçük Avrupa ülkeleri (İrlanda, Finlandiya ve Hollanda) yeni teknoloji üretme konusunda kapasitelerini artırmış, bazı alanlarda uzmanlaşarak, bu alandaki teknoloji ürünlerinin ana sağlayıcısı konumuna gelmiştir. Buna en iyi örnek İrlanda'dır. İrlanda biyoteknoloji ve canlı organizmalarla uğraşan bilim dalı ürünlerinde ana üretici konumundadır, hatta bu alanda en fazla ihracatı da ABD'ye yapmaktadır. Bugün küçük Avrupa ülkelerinin ve pek çok Asya ülkesinin yüksek teknoloji üretim kapasiteleri ile, gerek ABD gerekse bir çok gelişmiş ülke ile rekabet edecek seviyede olduğunu gözardı etmemek gerekmektedir.

Diğer bir büyük ekonomi olan Japonya'daki tarihsel gelişmeler incelendiğinde; Japonya ekonomisinin 1970-1980 arasındaki dönemde kayda değer bir büyüme kaydederek, dünyanın en zengin birkaç ülkesi arasında yer aldığı görülmektedir. Ancak 1980'lerde teknolojik alanda gelişimin öncüsü olan ve pek çok Asya ülkesine ilham veren Japonya'nın performansı 1990'ların başında kötüleşmeye başlamış, yüksek teknoloji alanındaki üretimi azalırken, global pazardaki payı da küçülmüştür. 1990 yılında Japonya'nın global yüksek teknoloji üretimindeki payı %25 iken, 2003'de %12.0'a gerilemiştir. Bu yıllarda Japonya iletişim ekipmanları, ofis ve bilgisayar makinaları imalatındaki öncülüğünü ABD'ye kaptırmıştır. Tüm bu gelişmelere karşın yatırımların yüksek seviyesi korunmuş, yüksek eğitime önem verilmiş, Japon firmalarının teknolojik yeterliliği ve yaratıcılığı artmaya devam etmiştir. Böylece ABD karşısında yüksek teknoloji alandaki liderliğini kaybetmesiyle birlikte gerilemeye başlayan Japonya ekonomisi, 2004 yılından itibaren yüksek teknoloji alanında yeniden ağırlığını hissettirmeye başlamıştır.

1.4.2. Gelişmekte Olan Ülkeler

Gelişmekte olan Bazı Asya Ülkelerindeki Yüksek Teknoloji Üretiminin Yurtiçi Üretimdeki Payı			
	1980	1990	2003
Güney Kore	%9.6	%14.8	%21.5
Tayvan	%9.7	%15.9	%28.5
Çin	%4.8	%6.2	%19.0
Kaynak: ABD Ulusal Bilim Kurumu, Bilim ve Mühendislik Göstergeleri 2006			

Gelişmekte olan ülkeler arasında en çarpıcı değişim Asya kıtasında gerçekleşmiştir. Asya kıtasındaki gelişmeler incelendiğinde, Asya ticaretindeki gelişmeleri bölgenin en büyük ekonomisi olan Japonya dışında Çin, Güney Kore ve Tayvan gibi yeni sanayileşen Asya ülkelerinin şekillendirdiğini söylemek mümkündür.

İmalat sanayii üretiminde yüksek teknoloji ürünlerinin öne çıkması 1980'lerde Japonya ile başlamış, zaman içinde Güney Kore, Tayvan ve Çin'e yayılmıştır. Bugün bu ülkelerde yüksek teknoloji ihracatı toplam ticaretin ana konusu oluşturmaktadır olup, özellikle 2003 yılından beri ihracat edilen her beş maldan birisi yüksek teknoloji ürünüdür. Görülmektedir ki Asya ülkeleri uyguladıkları ulusal politikalar, AR-GE faaliyetlerine yaptıkları yatırımlarla yüksek teknolojide özellikle son 20 yıl içerisinde büyük gelişme kaydetmiş, bu sayede güçlü büyüme elde etmişlerdir.

Özellikle Çin ve Hindistan gibi Asya ekonomilerinin büyüme hızları ve sanayileşmede elde ettikleri başarının belirleyicileri arasında, devletlerin uyguladıkları müdahaleci sanayi politikaları, teknoloji ve AR-GE yatırımları yer almaktadır. Devletin seçilmiş sektörlerle ve ihracata doğrudan ve dolaylı teşvikler sağlaması, planlama teşkilatları, teknoloji ve AR-GE enstitüleri kurması, sanayi ve teknoloji ile ilgili eğitim alanlarına yatırım yapması, seçilen sektörlerde verimliliği artırmış ve bu sektörlerin toplam üretim içindeki payını artırarak daha yüksek bir büyüme hızı elde edilmesini sağlamıştır.

1.4.3. İmalat Sanayi İhracatı

Teknolojik gelişimin global anlamda imalat sanayi ekonomisinde yarattığı dönüşümün önemli göstergelerinden biri, imalat sanayii ihracatında yüksek teknoloji ürünlerinin payıdır.

Yüksek Teknoloji İhracatının Ülke İmalat Sanayii İhracatındaki Payı (%)				
	1980	1995	2000	2003
ABD	19.8	28.3	36.1	37.8
AB	5.0	4.8	14.9	15.6
Japonya	11.6	26.6	31.9	31.7
Çin	4.0	13.0	25.4	31.8
Güney Kore	0.8	24.0	41.4	40.8
Tayvan	10.3	27.7	48.9	50.4
Singapur	17.3	51.8	65.9	63.7
Polonya	4.1	3.5	6.5	6.7
Brezilya	3.6	3.2	14.0	14.0
Türkiye*	-	2.3 (1997)	4.0	4.0
Kaynak: ABD Ulusal Bilim Kurumu, Bilim ve Mühendislik Göstergeleri 2006				
<i>*Türkiye verileri TÜİK'den alınmıştır</i>				

1980'lerden sonra gerek gelişmiş ülkelerin gerekse gelişmekte olan ülkelerin imalat sanayii ihracatında yüksek teknolojili ürünlerin payı artmıştır. 1980-2003 yılları arasında en yüksek artış özellikle Çin, Güney Kore, Tayvan ve Singapur gibi gelişmekte olan Asya ülkelerinde görülürken, Brezilya ve Polonya gibi gelişmekte olan ülkelere artış sınırlı kalmıştır. Söz konusu dönemde Türkiye'nin yüksek teknoloji alanında gerekli atılımı

yapamadığı, buna bağlı olarak da yüksek teknoloji ihracatının önemli bir artış kaydetmediği görülmektedir.

Ülkeler İtibariyle Global Yüksek Teknoloji İhracatındaki Paylar (%)				
	1980	1990	2000	2003
ABD	25.9	23.0	17.8	16.0
AB*	26.0	37.0	31.1	32.2
Japonya	16.3	16.6	10.0	8.6
Çin	0.2	1.3	4.3	7.0
Türkiye	-	-	2.0	2.0
Kaynak: Global Insight Inc, ABD Ulusal Bilim Kurumu, Bilim ve Mühendislik Göstergeleri 1998				

1980-2003 arasındaki dönemde ABD'nin dünya imalat sanayi ihracatındaki payının %26-%16 aralığında olduğu görülmektedir. 1990'larda ABD'nin global yüksek teknoloji ihracatındaki payı %23 seviyesinde gerçekleşirken, 2000 yılından itibaren Asya'da yeni sanayileşen ve yüksek rekabet gücüne

sahip ekonomiler nedeniyle güç kaybetmeye başlamıştır. 2002 yılında yüksek teknoloji ürün ithalatı ihracat rakamını aşarak ilk kez ticari açık oluşmasına neden olmuştur. Sonraki her yıl ülkenin ticaret açığı artmış, 2002 yılında ABD'nin yüksek teknoloji ürün ithalatından kaynaklanan ticaret açığı 15 milyar dolarken, 2003 ve 2004 yıllarında sırasıyla 25 milyar dolar ve 37 milyar dolara ulaşmıştır. Bu durum temel olarak Çin'in ABD'ye olan ucuz teknoloji ürünleri ihracatının artması ile açıklanmaktadır. Emek yoğun sektörlerde ucuz işgücü ile üretim yapan Çin'in hem teknoloji hem de geleneksel sanayide rekabet gücünü artırması ve adeta dünyanın üretim merkezine dönüşmesi ABD'yi olduğu kadar diğer ülkeleri de olumsuz etkilemiştir.

Çin ekonomisinin ortaya çıkışı 1990'lerden sonra sanayileşmenin Japonya'dan, diğer Asya ülkelerine kayması ile başlamıştır. Buna göre, 1980'lerde gelişmiş ülkelerin global yüksek teknoloji ihracatındaki payı % 70'ler seviyesindeyken 2000 yılından sonra %60'lara gerilemiş, Çin, Güney Kore gibi ülkelerin payı ise artış kaydetmiştir. 2000 yılında sonra dünya ekonomisinin ağırlık merkezinin Atlantik'ten Pasifik'e kayması ile birlikte Japonya'nın global yüksek teknoloji ihracatındaki payı 2003 yılında %9'a gerilerken, Çin'in payı %7'ye ve Kore-Tayvan'ın payı ise yaklaşık %5 seviyesine yükselmiştir.

Ülkelerin global yüksek teknoloji ihracatındaki payları incelendiğinde, AR-Ge ve BT yatırımlarını artıran Çin, Kore, gibi Doğu Asya ve Pasifik ülkelerinin 2000 yılından sonra yüksek teknoloji ürün ihracatındaki paylarını artırdığı, buna karşılık söz konusu yatırımları gerçekleştirilemeyen Türkiye ve Romanya gibi ülkelerin ihracat payının aynı kaldığı görülmektedir.

Asya'da yaşanan sanayi devrimi uluslararası sanayi gelişimine yeni bir perspektif kazandırmıştır. Çin'in ardından Brezilya, Hindistan ve Güney Afrika gibi gelişmekte olan ülkelerin artan ticaret kapasitesi, bu ülkelere gerçekleşen teknoloji transferi ve doğrudan yabancı yatırımlar söz konusu ülkelere adeta bir ihracat patlamasına yol açmış, gelişmiş ülkelere bu ülkelere yapılan ticaretin şekil değiştirmesini sağlamıştır. Gelişmekte olan ülkelere temel emtia ürünleri ihracatı, gelişmiş ülkelere ise sanayi malları ihracatını içeren geleneksel global ticaret modeli yerini daha kompleks bir modele bırakmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin imalat sanayi performansı, makroekonomik ortam, yatırım şartları, hükümet politikaları, yabancı doğrudan yatırımlar, politik ve sosyal istikrar, teknoloji, altyapı gibi pek çok faktörden etkilenmiştir. Söz konusu ülkeler teknolojiyi dışarıdan almış, kendi ülkelerinde özel sektör, devlet ve üniversitelerin desteğini alarak sistematik, uzun vadeli teknolojik inovasyon yaratmışlardır. Pek çok Doğu Asya ve Latin Amerika ülkesi ihracat yapılarını değiştirerek yüksek teknoloji ürünler üretir hale gelmiştir. Bugün söz konusu ülkelerin toplam ihracatının yarısını yüksek teknoloji ürünler oluşturmakta olup, gelişmiş ülkelere bağımlılıktan bahsetmek pek mümkün değildir.

Genel bir değerlendirme yapılırsa, tüm dünyada son yıllarda yüksek teknoloji ihracatının artmasına etken olan faktörlerin; AR-GE yatırımları, politik ve makroekonomik istikrar, dinamik bir sermaye piyasasının varlığı, eğitilmiş ve kalifiye işgücü olduğu görülmektedir.

1.5. Ar-Ge

Rekabete artı katma değer sağlayan en önemli faktör olan yenilik üretmede teknolojik yeniliğin ve Ar-Ge çalışmalarının iki temel kriter olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda milli gelir içinde Ar-Ge harcamalarını artıran ülkelerin yüksek teknolojiye sahip olduğu, ve verimlilik artışı sağladığını söylemek mümkündür.

Çeşitli ülke ve Ülke Gruplarının Ar-Ge Harcamalarının GSMH İçindeki Payı (%)			
Ülkeler	1985-1995	2000	2004
ABD	2.5	2.7	2.7
AB-15	1.91	1.9	1.9
Japonya	2.9	3.0	3.1
Brezilya	0.6	1.0	0.9
Çin	0.5	0.9	1.23
Hindistan	0.8	0.77	0.69
Kore	2.6	2.4	2.9
Rusya	0.7	1.05	1.16
Türkiye	0.6	0.64	0.79*
OECD Ülkeleri	2.27(1990)	2.23	2.26
Kaynak: OECD Bilim ve Teknoloji Göstergeleri 2006, Dünya Ticaret Örgütü Dünya Gelişim Göstergeleri 1999 *TÜBİTAK 2005			

OECD tarafından yayımlanan Bilim, Teknoloji ve Sanayi Genel Görünüm 2006 raporuna göre, 2004 yılında toplam Ar-Ge harcamaları 2000 yılına göre %10 artarak 729 milyar dolara ulaşmıştır. En yüksek Ar-Ge harcamaları ABD’de gerçekleşirken (2002-2004 arasında yıllık %4 artışla), ABD’yi Japonya (2002-2004 arası yıllık %2.1 artışla) ve AB-25 (2000-2003 arası yıllık %2.3 artışla) izlemiştir. OECD dışında kalan ülkelerde de önemli Ar-Ge yatırımları gerçekleşmektedir. Özellikle bilimsel ve teknik gelişimin hız kazandığı gelişmekte olan Asya ülkeleri gibi OECD üyesi olmayan ülkelerin global Ar-Ge harcamalarına dikkate değer bir katkı

sağladıklarını söylemek mümkündür. Çin, İsrail, Rusya ve Güney Afrika gibi ülkelerin toplam Ar-Ge harcaması ise OECD ülkelerinin toplam harcamasının %17’sine denk gelmektedir. Son yıllarda Ar-Ge harcamalarında artan artış, ülkelerin innovasyona daha fazla önem vermesi, pek çok ülkenin artık bilim ve teknolojik gelişim için resmi plan ve strateji belirlemesi ve bunları kurumsal değişiklikler ve finansmanla desteklemesi ile açıklanmaktadır.

Görüldüğü gibi hangi ülkeler bilim, teknoloji, teknolojik innovasyon ve Ar-Ge’de diğer ülkelerden güçlüyse, rekabet üstünlüğüne de sahip olmaktadır. Küreselleşen dünyada artık ekonomiler ulusal olmaktan çıkmış, küresel bir boyut kazanmıştır. Küreselleşmenin diğer bir sonucu olarak da ülkeler genel ekonomik konjunktürde dinamizm ve rekabet gücü

kazanmışlardır. Bu bağlamda bir ülkenin üretim birimlerinin ne derece rekabetçi olduğu o ülkenin gelişme potansiyelini belirlediği için büyük önem taşımaktadır. Burada da sanayiinin rekabet gücü kavramı ortaya çıkmaktadır.

Dünya Ekonomik Forumu (WEF) tarafından hazırlanan, 80 ülkenin büyüme perspektifinin incelendiği ve ülkelerin mikro ve makro ekonomik verilerinin en kapsamlı şekilde ele alındığı Küresel Rekabet Raporu'nda teknolojiye dikkat çekilmiş ve ülkelerin teknolojik durumuna büyük önem verilmiştir.

Küresel Rekabet Gücü Endeksi		
	Sıralama	
Ülkeler	2005	2006
İsviçre	4	1
Finlandiya	2	2
İsveç	7	3
Danimarka	3	4
Singapur	5	5
ABD	1	6
Japonya	10	7
Almanya	6	8
İngiltere	9	10
Tayvan	8	13
Kore	19	24
Türkiye	71	59
Kaynak: Dünya Ekonomik Forumu		

Raporda, yüksek düzeyde teknolojik innovasyon ve Ar-Ge yatırımları yapan İsviçre'nin ABD'yi geride bırakarak birinci sıraya çıktığı, onu Finlandiya, İsveç ve Danimarka'nın izlediği belirtilmiştir. Yüksek kalitede alt yapı yatırımı yapan, kalifiye işgücü ve yüksek seviyede teknolojiye sahip Singapur ve Japonya gibi Asya ülkeleri üst sıralardaki yerlerini korurken, güçlü büyüme rakamlarına rağmen Hindistan, Çin, Brezilya ve Rusya rekabet gücü azalan ülkeler arasında yer almıştır. Rapora göre İtalya, Yunanistan, Polonya rekabet gücü azalan; Türkiye ve Hırvatistan ise AB'ye üyelik sürecinin etkisiyle rekabet gücü artan ülkeler

olmuştur. Türkiye 2005 yılında 71. sırada yer alırken 2006 yılında 59. sıraya çıkmış, 64. sırada yer alan Hırvatistan da 51.sıraya yükselmiştir.

1.6. Hizmet Sektörü

Sektörel yapıdaki değişimler incelendiğinde, en önemli değişimlerin hizmet sektöründe gerçekleştiği görülmektedir. Global ekonomik entegrasyon ve teknolojik gelişmeler, hizmet ticaretinin artmasına neden olurken, daha önce yapılması mümkün olmayan veya pahalı olan uluslararası işlemlerin, bireylerin ve işlemlerin mobilitesinin artmasıyla daha ucuz hale gelmesi, hizmet sektörü kapsamında yer alan faaliyetlerin dünyadaki birçok firma tarafından üretilmesine ve satılmasına olanak sağlamıştır.

Gelişmiş ülkelerde imalat sanayiinin gelişimi ile ortaya çıkan refah artışı ve yüksek gelir düzeyi hizmet sektörünün önemini artırırken, bu doğrultuda sektörün parçası olan bankacılık, pazarlama, dağıtım, iletişim, turizm gibi faaliyetlerin ekonomik gelişmeye olan etkileri daha da ortaya çıkmıştır. Bugün pek çok ülkede hizmet sektörünün milli gelirdeki ve istihdamdaki payı diğer sektörlerin payından fazladır.

Hizmet sektöründeki bu değişim kendisini, ekonomilerin gittikçe dışa açılması, sermaye hareketlerinin ve yabancı sermaye yatırımlarına yönelik sınırlandırmaların azaltılması ve özelleştirmenin yaygınlaşması ile son yıllarda ciddi oranda artan yabancı sermaye yatırımlarının sektörel dağılımında da göstermektedir. Son yıllarda toplam yabancı yatırımlar içinde temel üretim sektörleri ve imalat sanayiinin payı belirgin bir şekilde gerilerken, hizmetler sektörünün payı artmıştır. Hizmet sektörüne yönelik yabancı yatırımların artması alıcı ülkelerdeki hizmet sektörlerinin sermaye, teknoloji, yönetim, firmaların yeniden yapılandırılması gibi konularda gelişmesini sağlamıştır.

1990-2005 döneminde dünya yabancı sermaye stokunun sektörel dağılımı incelendiğinde, hizmetler sektörünün payının tarım ve madencilik gibi temel üretim sektörleri ile imalat sanayi sektörlerinin payına göre büyük artış kaydettiği gözlenmektedir. 1990 yılında gelişmekte olan ülkelere yönelik yabancı sermaye yatırımı girişlerinin %7.4'ü temel üretim sektörleri, %45.1'i imalat sektörü ve %47.4'ü hizmet sektörüne aittir. 2005 yılında bu oranlar sırasıyla %7.6, %30.8, %61.5 olmuştur. Bu eğilim hizmet sektörünün artan önemini ortaya koymaktadır.

Dünya hizmet ihracatı 2006 yılında bir önceki yıla göre %11 artış kaydederek 2.7 trilyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Hizmet ithalatı ise %10 artışla 2.3 trilyon dolara ulaşmıştır. Dünya hizmet ihracatının toplam ihracattaki payı %19, hizmet ithalatının toplam ithalattaki payı ise %18.6'dır.

Ülke Grupları Bazında Hizmet İthalat ve İhracat Payları (%)								
Ülkeler	1980		1990		2000		2005	
	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat
Gelişmiş Ülkeler								
ABD	9.2	12.1	11.9	20.3	14.1	22.2	12.0	14.7
İngiltere	6.2	9.2	5.3	6.5	6.5	7.9	6.5	7.8
Almanya	9.5	8.4	9.9	6.1	9.2	5.3	8.6	6.1
Fransa	7.2	11.0	7.1	9.1	4.0	5.3	4.4	4.7
Japonya	7.2	5.1	10.3	-	7.7	4.9	5.6	4.5
Gelişmekte olan Ülkeler								
Çin	0.4	0.6	0.5	0.7	2.4	2.0	3.5	3.1
Hindistan	0.3	0.7	0.7	0.6	1.3	1.1	2.2	2.3
Kore	0.7	0.6	1.2	1.2	2.2	2.0	2.5	1.8
Tayland	0.3	0.3	0.8	0.8	1.0	0.9	1.2	0.8
Brezilya	1.0	0.4	0.8	0.5	1.1	0.6	0.9	0.6

Kaynak: Dünya Ticaret Örgütü, Uluslararası Ticaret İstatistikleri 2006

Gelişmekte olan ülkeler genellikle hizmetlerin ithalatçısı konumunda olup, tam tersi bir eğilim gelişmiş ülkelerde görülmektedir. Dünya Ticaret Örgütü'ne göre, ülke grupları itibariyle AB ülkeleri dünya hizmet ithalat ve ihracatında ilk sırada yer almaktadır. Avrupa ülkelerinin ihracattaki payı %52, ithalattaki payı ise %48'dir. Avrupa ülkelerini %22'lik ihracat payı ile Asya ülkeleri izlemektedir. Asya ülkelerinin ithalattaki payı %25'dir. Kuzey Amerika'nın toplam hizmet sektörü ihracatındaki payı %17.5, ithalattaki payı %15.6'dır. Ülkeler itibariyle global hizmet ihracatında ilk sırada %14.7'lik pay ve 354 milyar dolar ile ABD yer almaktadır. ABD'yi 188.7 milyar dolar ile İngiltere (%7.8), 148.5 milyar dolar ile Almanya (%6.1), 115.0 milyar dolar ile Fransa (%4.7) ve 107.9 milyar dolar ile Japonya (%4.5) izlemektedir.

Dünya hizmet ithalatında önemli paya sahip ülkeler sırasıyla, %12'lik payı ile ABD, %8.6'lık payı ile Almanya, %6.6'lık payı ile İngiltere ve %5.6'lık payı ile Japonya'dır. Bu ülkelerin hizmet ithalatı miktarları sırasıyla 281.2 milyar dolar, 201.4 milyar dolar, 154.1 milyar dolar ve 132.6 milyar dolardır.

2006 yılı itibariyle dünya hizmet sektörü ihracatında 25.6 milyar dolar ile 26. sırada yer alan Türkiye, hizmet ithalatında ise 10.7 milyar dolar ile 39. sırada yer almaktadır.

Hizmet sektörü temel olarak turizm, taşımacılık, inşaat ve diğer ticari hizmetler başlıkları altında ele alınmaktadır. Diğer ticari hizmet başlığı altında yer alan hizmetler ise, ticari

hizmetler, finans hizmetleri, çevre ürünleri ve sağlık hizmetlerdir. 2005 yılı itibariyle uluslararası ticarete turizmin payı %28.4, taşımacılık hizmetleri payı %23.6, diğer ticari hizmetlerin payı ise artmaya devam ederek %48 olarak gerçekleşmiştir.

1.6.1. Turizm Hizmetleri

Turizm dünyanın en büyük sektörlerinden birisi olarak kabul edilmekte ve dünya hizmet ticaretinin yaklaşık %30'unu oluşturmaktadır. Düşük maliyetli havayolu ile ulaşımın sağlanması sektörün gelişimine olumlu katkıda bulunmuştur. Turizm hizmetleri sektörün gelişimiyle birlikte artan seyahat hizmetleri ihracatı 2005 yılında 685 milyar dolar olarak gerçekleşmiş olup, sektördeki önemli ihracatçılar ABD, İngiltere, Almanya ve Japonya'dır. Turizm sektörüne olan talep gelir seviyesi ile doğru orantılıdır. Dünyadaki gelir düzeyi artıkça sektöre olan talep de artmaktadır. Diğer yandan turizm birçok hizmet sektöründen oluşmaktadır, bu bakımdan bir çok ekonomik alanı etkilemektedir. İstihdam yoğun bir sektör olması bakımından kırsal alanlarda önemli istihdam kaynaklarından birisidir. Turizm sektörü istihdam yaratılması açısından dünya ekonomisinde büyük öneme sahiptir. Dünyada en çok turist çeken ülkeler Batı Avrupa, Asya ve Avustralya'dır. Turizm sektörünün gelişmesi savaş, terör saldırıları gibi siyasi olaylar ve global çevre şartlarına bağlı olmakla birlikte, düşük fiyatlı taşıma sektörünün büyümesi, özellikle Çin gibi yeni pazarların gelişmesi gibi faktörlerin büyümeye katkısı olacağı düşünülmektedir.

1.6.2. Taşımacılık Hizmetleri

Rekabet şartlarının giderek ağırlaştığı uluslararası ticarete malın hızlı ve düşük maliyetle taşınması ve zamanında alıcıya teslim edilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu durumda taşımacılık hizmetleri sektörünün gelişimini tetiklemekte, büyümesine ve teknolojik açıdan hızla gelişmesine neden olmaktadır. Dünya hizmet sektörü içinde %23.6'lık ihracat payı ile en büyük ikinci paya sahip sektör taşımacılık sektörüdür. Dünya taşımacılık hizmetleri ihracatı 2005 yılında 570 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Sektördeki önemli ihracatçılar ABD, Almanya, Japonya ve İngiltere olup, bu ülkelerin dünya taşımacılık sektöründeki payları sırasıyla %11.1, %6.7, %6.3 ve %5.5'dir. Önemi gittikçe artan bu hizmet sektörünün önümüzdeki dönemde daha da gelişeceği tahmin edilmekte olup, sektörde dünya çapında serbestliğin sağlanması ve ticaretin önündeki engellerin azaltılması yönündeki çalışmaların sektörün gelişimine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.6.3. İnşaat Hizmetleri

İnşaat sektörü tüm sanayi dalları için altyapı sağlamakta, aynı zamanda tek başına ülke ekonomilerinde önemli bir paya sahip olmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde temel altyapının oluşturulması, yerel işgücünün eğitilmesi, teknoloji transferi sağlanması, açılardan önem taşımaktadır. İnşaat alanında dünyadaki en büyük pazar ABD'dir. Japonya ikinci sırada yer almakla birlikte önümüzdeki dönemde bu ülkede beklenen büyümenin diğer Asya ülkelerine göre daha düşük kalması beklenmektedir. Dünya hizmet ihracatında inşaat hizmetlerinin payı %4'dür. Dünya inşaat hizmetleri ihracatında eski doğu bloğu ülkeleri, Avrupa ve Asya en yüksek paya sahip ülke gruplarıdır.

1.6.4. Ticari Hizmetler

Bilgisayar ve bilgi işlem, araştırma ve mühendislik hizmetlerini kapsayan ticari hizmetler finans, ticaret, eğitim, sağlık sektörleri arasındaki en büyük sektördür. Global olarak sağlanan hizmet gelirlerinin en büyük kısmı ticari hizmetlerden elde edilmektedir. En büyük ticari hizmet sektörüne sahip ülkeler ABD ve AB ülkeleri olup, iki ülkenin toplam geliri dünya toplamının %70'ine tekabül etmektedir. Ticari hizmet sektöründe en büyük paya sahip ülkeler %38 ile ABD, %34 ile AB, %12 ile Japonya'dır. 2005 yılında ticari hizmet ihracatı 1.1 trilyon dolara ulaşmış olup, sektördeki önemli ihracatçılar ABD, İngiltere, Almanya ve Japonya'dır. Bu ülkelerin ticari hizmet ihracatındaki payları sırasıyla %16.3, %10.9, %7.0 ve %5.1'dir.

1.6.4.1 Bilgi Teknolojileri

Ticari hizmet sektöründe en fazla öne çıkan sektör Bilgi Teknolojileri İle İlgili Hizmetler sektörüdür. Bilgi teknolojileri sektörünün temelinde donanım, yazılım ve bilgi işlem merkezleri gibi bilgisayar sanayi yer almaktadır. Buna göre bilgi teknolojileri ile ilgili hizmetler; bilgisayar donanımının kurulmasına yönelik danışmanlık hizmetleri, yazılım hizmetleri, veri işleme hizmetleri, veri tabanı hizmetleri, aynı zamanda elektronik ve telekomünikasyon hizmetleri ile yayın ve yeni multimedya teknolojilerinin tümünü kapsamaktadır. Bilgi teknolojileri hizmetleri ihracatı toplam hizmet ihracatı içinde %8'lik bir paya sahiptir. Bu alanda ABD yine lider ülke konumunda olmakla birlikte, son yıllarda Çin, Hindistan, Kore, Tayvan gibi Asya ülkeleri de Bilim ve Teknoloji alanında öne çıkmaya başlamıştır. 2005 yılında Asya ülkelerinin bilgi teknolojileri hizmet ihracatındaki payı %10'a

ulaşmış, Avrupa'nın payı %9, Amerika ve Kanada gibi ülkelerin yer aldığı Kuzey Amerika'nın payı ise %8 olmuştur. Bilgi teknolojileri sektöründe öne çıkan sektörlerden birisi olan yazılım sektöründe de gelişmekte olan ülkelerin payı artmaktadır. Gelişmiş ülkelerdeki firmalar işlerinin bir bölümünü gelişmekte olan ülkelere aktarmakta olup bu alanda Çin, Hindistan, Filipinler, Rusya ve Doğu Avrupa ülkeleri küçük ama artan oranda pay almaya başlamışlardır. Dünyada yazılım ihracatında önde gelen ülkeler arasında, Asya kıtasında Hindistan ve Çin, Ortadoğu'da İsrail, Avrupa'da İrlanda ve Rusya, Uzakdoğu'da Filipinler, Tayvan ve Singapur, Amerika kıtasında ise Meksika ve Brezilya sayılabilmektedir.

1.6.5. Finans Hizmetleri

Finans hizmetleri hemen bütün ekonomilerde büyük ve devamlı büyüyen bir sektördür. Özellikle hızlı bir şekilde modernleşen ekonomilerde sektörün büyüme hızı daha fazladır. Gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkan yeni ve büyüyen pazarlar, finansman ve ticaret sektöründe yaşanan serbestleşme, teknolojiye yaşanan hızlı gelişme ve yeni finans araçları nedeniyle finans hizmeti ticareti de hızla büyümektedir. Uluslararası finans merkezleri genellikle gelişmiş ülkelerde bulunmakla birlikte, gelişmekte olan ülkelere sektörde önemli rol oynamaya başlamıştır. ABD dünyadaki en büyük finansman hizmet sektörüne sahip olmakta olup, global katma değer dördüncü üyünü gerçekleştirmektedir. ABD'den sonra ikinci sırada AB gelirken, üçüncü sırada Japonya yer almaktadır. Finans hizmetleri toplam global hizmet ihracatının %12'sini oluşturmaktadır. Dünya finans hizmetleri ihracatında Kuzey Amerika, Avrupa ve Asya ülkeleri en yüksek paya sahip ülkelerdir.

1.6.6. Çevre Ürünleri ve Hizmetleri

Çevreye verilen önem ulusal çevre standartlarının uyumlaştırılması global çevre hedeflerine uyum sağlama çabası ve çevrenin ticarete giderek artan oranda kazandığı önem çevre ile ilgili hizmet ve ürün pazarının büyümesine neden olmaktadır. Dünya çevre ürünleri ve hizmetleri pazarı yaklaşık 550 milyar dolar civarındadır. Gelişmiş ülkeler çevre hizmetleri pazarının %85'ine sahiptir. Önümüzdeki yıllarda bu alandaki talebin gelişmekte olan ülkelere geleceği düşünülmektedir. Dünya nüfus yoğunluğunun yanı sıra enerji, kimyasallar ve diğer ürünlerin üretimdeki artışı kirlilik ve çevredeki bozulmanın önemli ölçüde ilerlemesine neden olmuştur. Bu bağlamda önümüzdeki yıllarda çevre ürünleri ve hizmetlerine olan talepte artış olması ve sektörün yıllık %5 oranında büyümesi beklenmektedir.

1.6.7. Sağlık ve Sosyal Hizmetler

Sağlık hizmetleri gelir, yaş, teknoloji, ekonomik ve sosyal amaçlar gibi bir çok bağlı olduğu için ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Son dönemde ulaşım ve iletişim sektörlerinde yaşanan gelişmeler sağlık hizmetlerinin ticaretinin yapılmasına olanak sağlamıştır. Gelişmiş ülkelerde sağlık hizmetlerinin maliyetlerinin yüksek olması ve bazı sağlık hizmetlerinin yerel tedarikçiler tarafından sağlanamaması, kişilerin daha uygun fiyata aynı kalitede hizmet alabileceği ülkelere yönelmesine neden olmaktadır. Kişi başına sağlık harcamalarına bakıldığında ilk sırada İsviçre yer almakta, bu ülkeyi ABD ve Norveç izlemektedir. ABD dünyanın en büyük sağlık hizmetleri sektörüne sahip ülkesidir, ikincisi sırada ise yine AB gelmektedir. Dünya sağlık ve ilaç pazarının önümüzdeki beş yıl boyunca hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerdeki talep artışına bağlı olarak büyümesi, ancak sağlık harcamalarının GSMH'ye oranının belirli bir seviyede kalması beklenmektedir. En büyük sağlık tedarikçisi ülke olan ABD'nin konumunu önümüzdeki dönemde de koruyacağı tahmin edilmektedir.

1.7. Tarım Sektörü

Tarım ilk insanlardan beri ülkelerin ekonomilerinde önemini hep korumuştur. Gelişmiş ülkelerde bu sektördeki istihdam giderek azalsa da, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde hala önemli bir istihdam kaynağı konumunda olması, bunun yanında tarıma dayalı sanayiye hammadde sağlaması, elde edilen tarımsal ürünlerin bir kısmının veya tamamının ihraç edilmesiyle ülkeye döviz kazandırması gibi ekonomik özelliklerinin yanında stratejik ve sosyal açılardan da tarım günümüzde önemini korumaktadır.

Tarım sektöründe yeni tarım teknikleri, yetiştirme şekilleri ve özellikle genetik mühendisliğinin son yıllarda gelişmesiyle üretim ve verim konusunda sürekli bir gelişme yaşanmıştır. Bu bakımdan tarım sektörünün, verimlilik ve kullanılan teknoloji açısından ülkeden ülkeye farklılık gösterdiğini söylemek mümkündür. Gelişmekte olan ülkeler tarım ülkeleri olarak isimlendirilmelerine ve ekonomileri içinde tarımın payının yüksek olmasına karşın, verimlilikleri gelişmiş ülkelerin gerisinde kalmıştır. Özellikle ABD ve AB gibi gelişmiş ülkelerde tarımdan elde edilen verim ve dolayısıyla gelir diğer ülkelere göre çok daha yüksektir. Bunun nedenleri, tarımın daha fazla desteklenmesi, girdi kullanımının en

uygun miktarlarda kullanılması, Ar-Ge faaliyetlerine önem verilmesi ve dolayısıyla modern tarım yapılması olarak sıralanmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerdeki verimsizliğin bir sonucu olarak sektördeki istihdam açısından farklılık yaşanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde tarım sektörünün istihdamdaki payı %3-5 gibi tek haneli rakamlarla ifade edilirken, gelişmekte olan ülkelerde %30-40 gibi yüksek oranlardadır.

1985-2004 yılları arasında tarımsal ürünlerin ticareti global ticarete yaşanan artış ve yeni ülkelerin global piyasalara katılmasıyla birlikte artış kaydetmekle beraber, tarımın toplam ticaretteki payı %10'un altına inmiştir. 1985-2004 arasında daha fazla ülke global ticaretin içinde yer alırken, tarımsal ürün ticareti yapan ülke sayısı azalmıştır. 2004 yılı itibariyle 20 tarım ihracatçısı ülke toplam tarım ihracatının %73'ünü gerçekleştirmektedir.

Ülkeler İtibariyle Global Tarım İhracatındaki Paylar				
	1985-1989		2000-2004	
	Milyar \$	(% Pay)	Milyar \$	(% Pay)
ABD	34.34	22.8	60.18	18.1
AB	29.86	19.8	61.78	18.6
Avustralya	9.65	6.4	16.16	4.8
Brezilya	6.61	4.3	18.18	5.4
Meksika	2.47	1.6	8.36	2.5
Çin	2.31	1.5	14.00	4.2
Hindistan	2.28	1.5	5.80	1.7
Kaynak: OECD Tarımsal Gelişim Raporu 2007				

1985-2004 arasındaki yirmi yıllık dönemde tarımsal ürünlerin ihracatı 123 milyar dolardan 393 milyar dolara yükselmiştir. 1985-1989 yılları arasında OECD ülkeleri toplam ihracatın %70'ini gerçekleştirmiş ancak bu oran ilerleyen yıllarda %60'a

gerilemiştir. 1985-1989 yılları arasında sektördeki önemli ihracatçılar ABD, AB, Avusturalya olup, bu ülkelerin dünya tarım sektöründeki payları sırasıyla %22.8, %19.8 %6.4'dür. 2004 yılında ise OECD ülkeleri ve yüksek gelirli ülkelerin toplam ihracattaki payı azalmış, buna karşılık gelişmekte olan ülkelerin payı artmıştır. 2004 yılında AB %18.6 ile birinci sıraya çıkarken, ABD %18.1 ile ikinci sıraya gerilemiş, Brezilya ise %5.4 ile üçüncü sırada yer almıştır. 1985-1989 yıllarında Türkiye'nin toplam ihracattaki payı %1.5 iken 2004 yılında %1.2'ye gerilemiştir.

Tarımsal üretimin iki önemli kolu olan ve insan beslenmesinde önemli rol oynayan bitkisel üretim ve hayvansal üretim oranları gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde değişmektedir. Gelişmiş ülkelerde hayvansal üretim tarımsal üretimin %65-70'ini oluştururken, gelişmekte

olan ülkelerde bu oran %30-35'dir. Sanayi ve ticarete hızla büyüyen Çin, tarım ve hayvancılıkta da lider ülkeler arasında yer almaktadır. Çin 1979-1981 döneminde dünya et üretiminin %10.66'sını, dünya meyve sebze üretiminin ise %10.72'sini karşılarken, 2004 yılında dünya et üretiminin %28.57'sini, meyve sebze üretiminin ise %36.62'sini tek başına gerçekleştirir durumuna gelmiştir. Çin'in yanısıra diğer Asya ülkeleri ve Brezilya da et ve meyve-sebze üretim rakamlarını son yıllarda artırmış, buna karşılık Avrupa ülkelerinin payı düşmüştür. Türkiye ise meyve-sebze ve tahıl üretimini 2004 yılına kadar artırmış ancak son iki yılda üretimdeki payı gerilemeye başlamıştır. Dünya tahıl üretiminde Çin, ABD, Hindistan ve Rusya ilk sıralarda yer alırken, Türkiye 14. sırada yer almaktadır. Meyve-sebze Türkiye 5.sırada yer almaktadır.

Bugün dünyada tarım ürünleri ticaretini 20 ülke yönetmekle birlikte payları her geçen gün azalmaktadır. Diğer taraftan OECD ülkeleri ticaretin büyük bir kısmını gerçekleştirmeye devam etmekte olup, daha çok işlenmiş ürün ihracatı yapmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin ise tarım ticaretinde ağırlığı giderek artmaktadır. Özellikle süt ve et ürünlerinin ihracatında gelişmekte olan ülkelerin payı bariz bir şekilde artarken, OECD ülkelerinin payı azalmaktadır.

Son yıllarda özellikle işlenmiş tarımsal ürünleri ticaretinde artış yaşanmaktadır. Tarımsal emtia ihracatının toplam tarım ürünleri ihracatındaki payı %41'lere ulaşmıştır. Buna karşılık 1985'lerden beri ham tarım ürünlerinin ihracatında düşüş görülmektedir. Son yirmi yılda ham tarım ürünlerinin ihracattaki payı %37'den %19'a gerilemiştir. Gelişmekte olan ülkeler, az gelişmiş ülkelere kıyasla daha fazla yarı işlenmiş ve işlenmiş tarım ürünleri ihracatı yapmaktadır.

Tarım ve ticaret politikaları hem yurtiçi hem de uluslararası piyasalarda üretim ve tüketim üzerinde doğrudan etki yaratmaktadır. Bu nedenle her geçen gün daha fazla tarım politikası uygulamaya konmaktadır. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Tarım Antlaşması ile korumacılık ve tarife engellerinin kaldırılması için çalışmalarını sürdürmektedir. Amaç serbest ticaret önündeki engellerin kaldırılmasıdır. Her ne kadar serbest ticaret eğilimi güçlense de, uluslararası alanda belirlenmiş standart ve sistemlerle üretim yapamayanların ihracat şansları gittikçe azalmaktadır. Yoksul ülkelerin tarımsal ihraç ürünleri çok sınırlı olup, bunlar genellikle temel tarımsal ürünlerdir. Bu ülkelerin zengin ülkelere karşı rekabet etmeleri de hemen hemen imkansızdır. Çünkü başta ABD, AB ve Japonya olmak üzere zengin ülkeler, OECD tahminlerine göre, yıllık 300 milyar dolar tutarında bir kaynağı tarım destekleri için

kullandırmaktadır. Yoksul ülkeler söz konusu destekler nedeniyle, tarım ürünlerine tarife koymak suretiyle kendilerini koruma altına almaya çalışmakta, ancak kendi aralarında yeterince tarımsal ticaret yapamamaktadırlar.

Bioenerji

Sanayi devrimi ile birlikte dünyanın her yerinde madenler ve fosil yakıtlar başta olmak üzere doğal kaynak tüketimi hızlanmıştır. Kentleşmeyle birlikte tüketim eğilimleri artarken, aynı zamanda kitlesel üretim, ulaşım teknolojisindeki gelişmeler ve mal ve hizmet talepleri de hızlanmıştır. Talepteki hızlı artış gerek coğrafi gerekse teknolojik olarak yeni enerji kaynaklarının aranmasını gündeme getirmiştir. Sanayileşmenin yaşandığı dönemlerde önemsiz olmayan çevre, özellikle sanayileşme sonrasına geçen toplumlarda, çevre kirlenmesindeki ve yok olmasındaki hızdan dolayı önemli gündem maddesi haline gelmiştir. Tüm bunların sonucunda yenilenebilir enerji çeşitleri özellikle bio yakıtlara verilen önem artmıştır. Bio yakıtın öne çıkması en çok tahıl, şeker, yağ çekirdekleri ve hurma yağı ticareti etkilemiştir. Bio yakıt üretimi tarımsal ürünler için yeni piyasaların gelişmesine katkı sağlamış aynı zamanda çiftçilerin gelirlerini artırıcı bir etki yaratmıştır.

2006 yılında tarımsal emtia fiyatlarında yaşanan artış biyoyakıt üretiminde kullanılan şeker, mısır, sebze yağları ve tahıl gibi ürünlere olan ilgiyi artmıştır. Bio enerjinin öneminin önümüzdeki dönemde artmaya devam etmesi beklenmekte olup, tarım piyasalarının yapısını değiştireceği tahmin edilmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE TEMEL SEKTÖREL GELİŞMELER

Türkiye’de 1963 yılında başlayan planlı kalkınma döneminde, ithal ikameci sanayileşme stratejisi çerçevesinde üretim ve istihdamda tarımın payı azalmaya, sanayinin payı ise artmaya başlamıştır. 1960-1980 yılları arasında ortalama %4.8 büyüyen ekonomi, 1960 yılında GSMH’nin %1.5’i kadar cari açık verirken 1980 yılında GSMH’nin %4.5’i kadar cari açık verir hale gelmiştir. 1960 yılında %69 olan ihracatın ithalatı karşılama oranı ise 1980 yılında %37’ye gerilemiştir. 1970’li yıllardan itibaren artan işçi dövizleri de döviz açığını karşılamak için yeterli olmamıştır. Ayrıca bu dövizler nedeniyle genişleyen para arzı enflasyonu körüklemiştir. 1970’li yıllarda da ithal ikameci kalkınma stratejisi izleyen Türkiye ekonomisi, bu dönemde yaşanan petrol krizleri ve dünya genelinde artan enflasyon oranlarına paralel olarak, döviz darboğazına düşmüş, böylece gerek duyulan yatırım ve ara malı ithalatı yapılamamış ve 1980’li yıllara gelindiğinde bu stratejiyi sürdüremez duruma gelmiştir.

1980’li yıllarda ihracata yönelik kalkınma modeli uygulanmaya başlanmış ve 1990’lı yılların başına kadar yoğun bir dışa açılma süreci yaşanmıştır. Artan dış kaynak ihtiyacı doğrultusunda, 1980 yılında 15.7 milyar dolar olan kamu dış borç stoku 1990 yılı sonu itibariyle 49 milyar doları aşmıştır. Artan dış borç yükü ve bütçe açığı yeni kaynak arayışlarını beraberinde getirmiş ve bu arayış 1990’lı yılların başından itibaren faiz kur makasının açılması temeline dayanan ve sıcak para olarak adlandırılan kısa vadeli sermaye ile finansmanın önem kazanmasına neden olmuştur. Kurumsal yapıdaki gelişme hızının yeterli olmaması hızlı dışa açılmanın pek çok sorunu beraberinde getirmesine neden olmuş ve Türkiye ekonomisi 1994 ve 2001 yıllarında iki büyük kriz yaşamıştır. 1996 yılında gümrük birliği ile önem kazanan AB ile ekonomik bütünleşme süreci 2001 yılından itibaren hızlanmış ve Ekim 2005’te tam üyelik müzakerelerinin başlaması ile sağlam temellere oturmuştur. Ekonomi gerek bir bütün olarak gerekse sektörel bazda incelenirken, Türkiye ekonomisinin yaklaşık son kırk yılda geçirdiği yapısal dönüşümlerin temelini oluşturan bu unsurlara dikkat edilmesi büyük önem taşımaktadır.

1980’li yıllarda ortalama büyüme oranı %4 olan Türkiye ekonomisi 1994 ve 2001 yıllarında iki büyük kriz yaşamış ve 1990-2001 (on iki yıllık periyotta) döneminde reel olarak yıllık ortalama %3.1 büyümüştür. Hem yurtiçi hem de yurtdışında önemli yapısal dönüşümlerin yaşandığı 2002-2006 yılları arasında ise Türkiye ekonomisi yıllık ortalama büyüme hızını

%7.2'ye çıkarmıştır. 2002 yılı başında %73'e ulaşan yıllık enflasyon, yaşanan dezenflasyon süreciyle birlikte 2006 yılında %9.6'ya gerilemiştir. Görel olarak fiyat istikrarının sağlanmış olması, siyasi istikrarın sağlanması, Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı çerçevesinde başlayan yapısal reform sürecinin Avrupa Birliği (AB)'ye yakınsama süreciyle birlikte devam etmesi, kamu maliyesindeki iyileşme ve uluslararası konjonktürün desteği zincirleme bir ilişki içerisinde söz konusu yapısal dönüşümü ortaya çıkartmıştır. Sağlanan siyasi ve ekonomik istikrar yabancı sermaye girişlerini hızlandırmış ve bunun büyüme sürecine önemli katkısı olmuştur.

Bir ekonomi için tercih edilen durum, ekonominin istikrarlı ve sürdürülebilir bir büyüme performansı sergilemesidir. Bir ekonominin, uzun dönem büyüme oranı olarak ifade edebileceğimiz potansiyel büyüme oranının üzerinde büyüme performansı göstermesi, finansman ihtiyacını artırıcı bir etki yapmakta, bu da ülkenin daha fazla borçlanmasına neden olmaktadır.

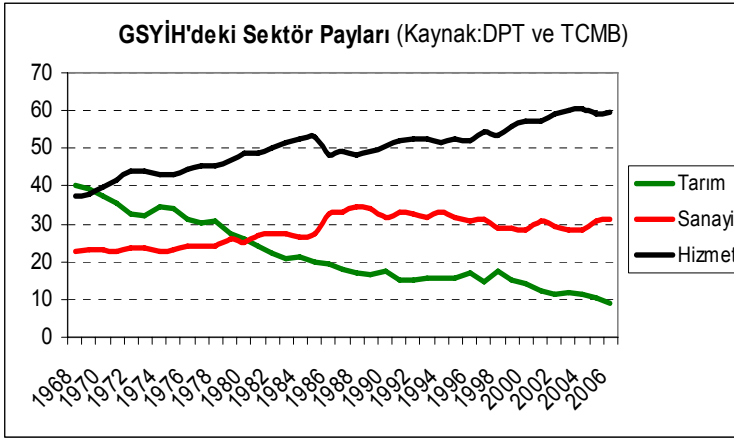
Genel olarak ele alındığında sağlıklı biçimde büyüyen bir ekonomi kısa dönemde potansiyel büyüme oranından çok fazla sapmalar göstermeden büyüyen; uzun dönemde ise yapısal reformları tamamlayarak potansiyel büyüme oranını yükseltebilen bir ekonomidir. Yapılan hesaplamalara göre yıllık % 5-7 arasında potansiyel büyüme oranına sahip olan Türkiye'nin, yapısal reformların gerçekleştirilmesi ve verimlilik artışlarının sürdürülmesi halinde bu oranlarla büyümeye devam etmesi mümkün görünmektedir.

2000 ve 2001 krizleri sonrası döneme bakıldığında potansiyel büyüme oranından sapmaların büyük olduğu ancak bu sapmaların önemli verimlilik artışları ile birlikte ortaya çıktığı bir yapı söz konusudur. 2002 ve sonrası döneme ilişkin büyüme süreci analiz edilirken büyümenin kaynaklarının yapısal olarak farklılaştığı ve gerçekleşen yüksek büyümenin 1980 sonrası döneme ilişkin olarak yüksek büyüme-düşük enflasyon olgusunun yaşandığı "tek örnek beş yıl" olduğu dikkate alınmalıdır.

Söz konusu dönemdeki büyümede krizden çıkış sürecinin etkisinin yanında, özel kesimdeki verimlilik artışları önemli bir etkiye sahiptir. Özel kesim verimlilik artışları, üretim kapasitesini genişletip, Türkiye'nin çıktığı açığı sürekli pozitif tutmuştur. Verimlilik artışları ile birlikte, düşük reel ücret düzeyleri özel sektörün rekabet gücünü artırmış, yüksek büyüme oranlarının enflasyon artışına neden olmadan gerçekleştirilmesini mümkün kılmıştır.

Bu dönemde enflasyonsuz büyüme sürecine katkı yapan diğer bir önemli unsur ise büyümenin iç talepten çok ihracat artışından kaynaklanmasıdır. 1990-2001 döneminde yıllık ortalama %8.6 artış gösteren ihracat 2002-2006 yılları arasında yılda ortalama %22.2 artış göstermiştir. 1990-2001 yılları arasında iç talebin ve ihracatın büyüme katkıları sırasıyla ortalama %2.2 ve %3 iken 2002-2006 yıllarında iç talebin katkısı %4.2'ye, ihracatın büyüme katkısı ise 2 kattan fazla artarak %7.6'ya yükselmiştir.

2.1. Üretim ve İstihdamın Temel Yapısı

Ana Sektörlerin GSYİH'deki Payları (%)				
	1980	1990	2000	2006
Tarım	26	17	14	9
Sanayi*	25	32	29	31
Hizmetler	49	51	57	60

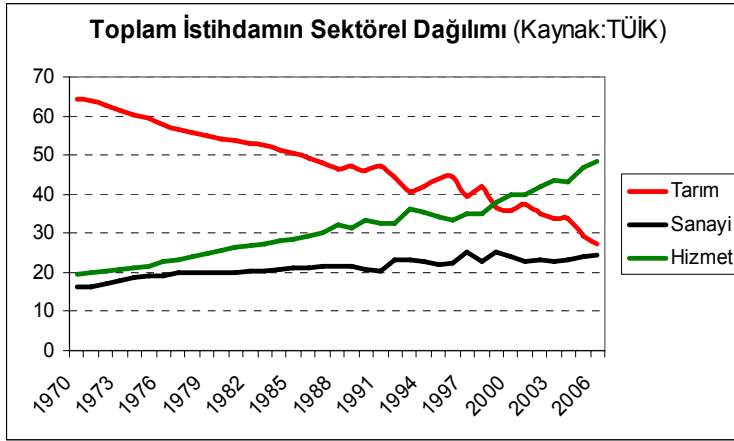
*Uluslararası verilerle uyumlu olması için inşaat sektörü sanayi içerisine dahil edilmiştir.

Kaynak: DPT ve TCMB

Milli gelir içerisinde tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin paylarının tarihsel olarak izlediği sürece bakıp bir ülke ekonomisinin uzun vadede geçirdiği yapısal dönüşümlere ilişkin değerlendirmelerde bulunmak oldukça sık başvurulan bir yöntemdir. Sanayileşmenin, beraberinde toplumsal yapıdaki niteliksel gelişmeyi de beraberinde getireceği varsayımı ile milli gelir içerisinde sanayinin payının artması kalkınmışlığın bir göstergesi olarak görülmektedir. Türkiye ekonomisinde de tarihsel süreçte hizmet ve sanayi sektörünün GSYİH'deki payı artmış tarımın payı ise gerilemiştir. 1980 yılında tarımın GSYİH'deki payı %26, sanayinin %25 ve hizmet sektörünün %49 iken, 2006 yılı itibariyle tarım sektörünün payının ise %9'a gerilediği, sanayi ve hizmet sektörlerinin paylarının da %31 ve %60'e yükseldiği görülmektedir. Ana hatları itibariyle bu süreç arzu edilen bir gelişmeye işaret etmektedir. Aslına bakılırsa hizmet sektörünün üretim hacminin artması temelde sanayi sektöründeki üretimle ilişkilidir. Sanayi sektörünün ileri ve geriye doğru bağlantıları ve ekonomide yarattığı yayılma etkisi hizmet sektörü üretimini uyararak ve ekonomik büyümeyi belirleyen temel dinamik olmaktadır.

Ana sektörlerin GSMH'den aldıkları paylara bakıldığında 1990 yılından 2006 yılına kadar olan dönemde sanayinin payının %30'lar dolayında seyrettiği, esas değişimin tarım ve hizmet

sektöründe olduğu görülmektedir. AB üyesi ve yüksek gelir grubu olarak nitelendirilen ülkelerde sanayinin payı %26'lar düzeyindedir. Ancak AB üyesi ve yüksek gelir grubu ülkelerle Türkiye arasında tarım ve hizmet sektörünün GSMH'den aldıkları paylar açısından belirgin farklılık bulunmaktadır. Bu ülkelerde tarımın payı yıllar itibariyle %2'de istikrar gösterirken, hizmet sektörünün payı %70'in üzerindedir. Türkiye'de ise 2006 yılı itibariyle GSMH'den tarım %9, hizmet sektörü ise %60 pay almaktadır. Dolayısıyla gelişme süreci içerisinde Türkiye'de sektörler arasındaki dağılımın bu yapıya yakınsaması beklenmektedir.

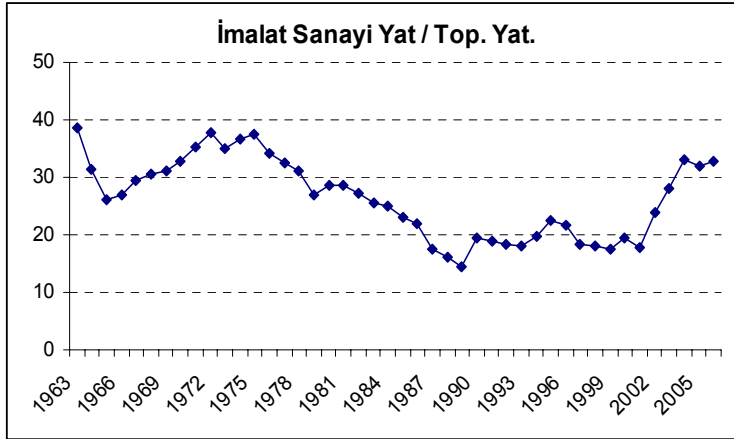

Söz konusu yapısal değişim istihdamın sektörel yapısında da kendini göstermektedir. 1970 yılında, istihdam edilen toplam işgücünün %64'ü tarım, %16'sı sanayi, %20'si ise hizmet sektöründe istihdam edilirken 2006 yılına gelindiğinde tarımın payı %27'ye düşmüş, sanayi ve hizmet sektörlerinin payları ise sırasıyla %24 ve %48'e yükselmiştir. Tarımsal istihdamdaki azalma büyümenin yeni istihdam yaratma kabiliyetini sınırlamaktadır. 2001-2006

Ana Sektörlerin İstihdamdaki Payları					
	1970	1980	1990	2000	2006
Tarım	64	54	46	36	27
Sanayi	16	20	21	24	24
Madencilik	6.9	6.0	5.4	1.6	2.3
İmalat Sanayi	62.1	65.1	70.9	70.3	76.8
Elektrik	1.0	1.3	0.3	1.8	1.7
İnşaat	30.0	27.6	23.4	26.4	23.2
Hizmetler	20	26	33	40	48

döneminde toplam 2 milyon 542 bin yeni istihdam yaratılmıştır. Bu dönemde, tarım istihdamındaki azalma nedeniyle toplam istihdamdaki artış 805 bin kişi olabilmiştir. Tarımsal istihdamdaki gerileme işsizliğin düşmesini engelleyen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2. Yatırım Harcamalarının Gelişimi

Yatırımlar, bir bileşeni olarak cari milli gelirin, ekonominin üretim kapasitesini artırdığı için de gelecek dönemlerdeki milli gelir düzeyinin önemli bir belirleyicisidir. Ancak ekonominin uzun dönemli istikrarlı bir büyüme sürecini devam ettirilebilmesi sadece yatırımların mutlak

düzeyine bağlı değildir. Yatırımların sektörel bileşimi de bu anlamda önem kazanmaktadır. Bu nedenle Türkiye ekonomisindeki dönüşümler incelenirken imalat sanayi yatırımlarının zaman içerisinde izlediği seyre de dikkat edilmelidir. Yukarıdaki Grafikte imalat sanayi yatırımlarının toplam yatırımlar içerisindeki payının yıllar itibariyle aldığı değerler verilmektedir. Grafikte, 70'li yılların ikinci yarısından sonra ciddi bir düşüş dikkat çekmektedir. 1990 yılından itibaren görece bir istikrara kavuşan imalat sanayi yatırımlarının ağırlığı 2000 yılından itibaren artmaya başlamıştır. Verimliliğin yüksek olduğu imalat sanayinde görülen bu eğilim 2000 yılından itibaren gerçekleşen büyümenin verimlilik artışı kaynaklı olduğu görüşünü destekleyici niteliktedir.

İmalat sanayi yatırımlarında görülen bu artışla ilgili dikkat çeken bir diğer gelişme ise, söz konusu artışın özel sektör yatırımlarındaki artıştan kaynaklanmasıdır. 2001 yılı sonu itibariyle toplam imalat sanayi yatırımlarının %95.5'i özel sektör, %4.5'i kamu sektörü tarafından gerçekleştirilirken 2006 yılı sonu itibariyle kamu sektörünün payı %1'e gerilemiştir. Son dönemde özel sektör yatırımlarında görülen bu artışta firmaların yurtdışı borçlanma imkanlarının iyileşmesi önemli rol oynamıştır.

Yatırımlar açısından son dönemde dikkat çeken bir diğer unsur ise doğrudan yabancı sermaye girişlerinde yaşanan artıştır. 1975-2000 yılları arasındaki 26 yıllık dönemde toplamda 10.6 milyar dolar yabancı sermaye girmiştir. 2001 yılında 3 milyar doları aşan sermaye girişi 2002-2003 yıllarında krizin etkisiyle azalmış ancak makroekonomik istikrarın sağlanmasıyla birlikte artışa geçmiştir. 2006 yılında 17.8 milyar doları bulan yabancı sermaye girişleri, 2007 yılının ilk yedi ayında 9.6 milyar dolara ulaşmıştır.

Doğrudan Uluslararası Yatırım Girişlerinin Sektörlere Göre Dağılımı (Milyon \$)

Sektörler	2002	2003	2004	2005	2006	Ocak-Temmuz	
						2006	2007
Tarım, Avcılık ve Ormancılık	--	1	4	5	5	-	-
Balıkçılık	--	--	2	2	1	-	2
Madencilik ve Taşocakçılığı	2	14	75	40	122	68	217
İmalat Sanayii	110	448	214	788	1.867	924	1.914
Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı	14	249	78	68	607	574	242
Tekstil Ürünleri İmalatı	10	8	14	183	27	10	27
Kimyasal Madde ve Ürünlerin İmalatı	9	9	39	174	602	142	231
B.Y.S. Makine ve Teçhizat İmalatı	13	17	8	13	54	43	23
Elektrikli Optik Aletler İmalatı	2	4	2	13	53	41	70
Motorlu Kara Taşıtı , Römork	33	145	35	106	63	27	50
Mobilya İmalatı; B.Y.S. Diğer İmalat	--	2	0	4	3	1	12
Diğer İmalat	19	14	38	227	458	86	1.259
Elektrik, Gaz ve Su	68	86	69	4	112	59	534
İnşaat	3	8	23	80	303	148	219
Toptan ve Perakende Ticaret,	89	92	103	68	1.167	1.103	68
Oteller ve Lokantalar	0	4	1	42	23	10	12
Ulaştırma, Haberleşme	1	2	639	3,285	6.700	4.789	442
Mali Aracı Kuruluşların Faal.	260	51	69	4,016	6.957	391	7.259
Gayrimenkul Kiralama ve İş Faal.	0	6	3	29	93	54	370
Eğitim Hizmetleri	0	0	0	17	-	-	-
Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetler	5	23	53	74	265	156	17
Diğer Top., Sos ve Kişisel Hizmet Faal.	84	10	36	86	104	76	11
Toplam	622	745	1,291	8,536	17.719	7.778	11.065

Geçici Veriler, 2007 Temmuz itibariyle
Kaynak: T.C. Merkez Bankası

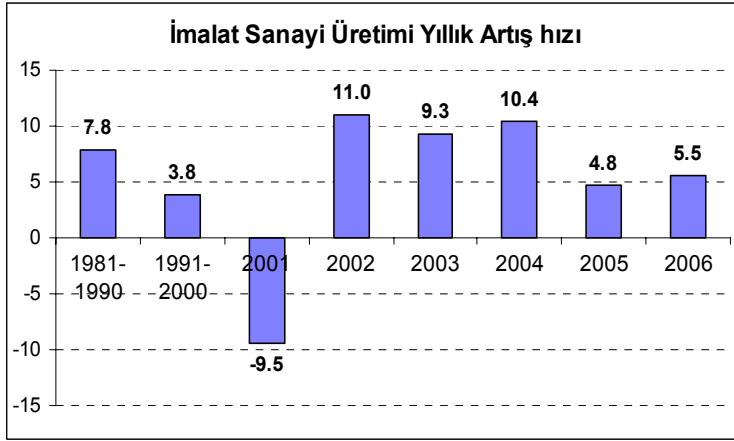
Söz konusu yatırımlar büyümeye önemli katkı sağlasa da genellikle mevcut üretim tesislerine ve ağırlıklı olarak ulaştırma, haberleşme ile mali kuruluşlar sektörlerine yönelik olmuştur. Yukarıdaki Tablodan da görüldüğü gibi 2005 yılındaki 8.5 milyar dolarlık sermaye girişinin 7.3 milyar doları, 2006 yılındaki 17.8 milyar dolarlık sermaye girişinin ise 13.7 milyar dolarlık kısmı bu sektörler yöneltmiştir. Söz konusu sermaye girişlerinin büyük kısmı özelleştirme ve banka satın almalarından kaynaklanmaktadır. 2005 ve 2006 yıllarında imalat sanayiye yönelen doğrudan yabancı sermaye girişi ise sırasıyla 0.8 ve 1.9 milyar dolar ile görece olarak sınırlı kalmıştır. Ancak imalat sanayine yönelen bu yatırımlarda 2006 yılında görülen artış dikkate değerdir. Bu yatırımların önemli bir kısmı gıda ve kimya sektöründe yoğunlaşmıştır.

Önümüzdeki dönemde, doğrudan yabancı sermayenin kurulu üretim tesislerine değil, üretim kapasitesini artırmaya yönelik olması, büyüme sürecinin istikrarının yanı sıra istihdam sağlanması gibi diğer makroekonomik hedefler için de büyük önem kazanmaktadır.

2.3. İmalat Sanayiindeki Gelişmeler

2.3.1. Üretim ve İstihdam

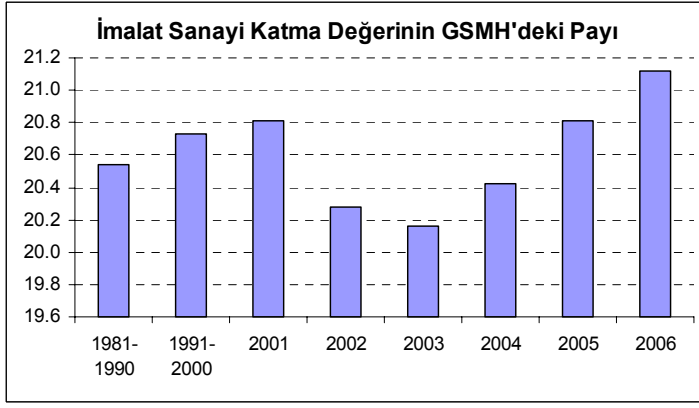
İmalat sanayi 1980 yılında GSMH'nin %17'si kadar katma değer sağlarken bu oran 2006 yılı itibariyle %21'e ulaşmıştır. Temel ekonomik göstergeler itibariyle taşıdığı önemin yanı sıra, imalat sanayi ekonomide yaşanan yapısal dönüşümlerin, hemen her dönem, en temel ve en dinamik unsuru olmuştur.

1981-2000 yılları arasındaki 19 yıllık dönemde ortalama %6.2 artan imalat sanayi üretimi¹ 2001 yılında yaşanan krizle %9.5 gerilemiştir. 2002-2006 yılları arasında ise ortalama %8.2 artış göstermiştir. Bu oran aynı dönemde GSMH'de görülen %7.2'lik ortalama büyümenin de

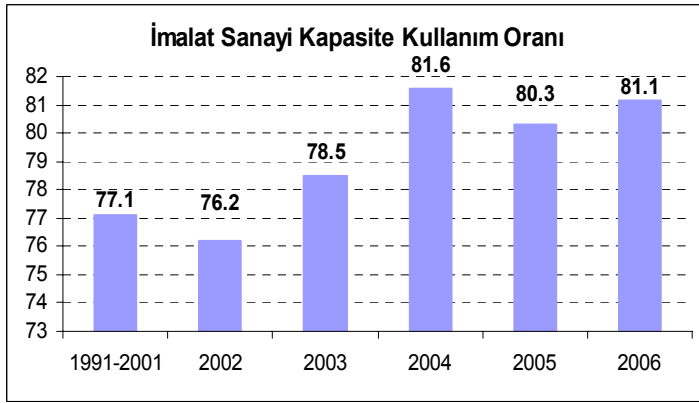
1 puan üzerindedir. Ortalama üretim artışı açısından görülen farklılığın yanı sıra 2002-2006 yılları arasında yıllık üretim artışında sağlanan istikrar da iki dönem arasındaki ayırıcı bir faktör olarak dikkat çekmektedir. Söz konusu artışlardaki değişim katsayısının 1981-2001 dönemindeki 1 değerinden, 2002-2006 yılları arasında 0.3'e düşmesi imalat sanayi üretimi yıllık artış hızındaki istikrara işaret etmektedir. İki dönem arasındaki bu farklılık yukarıdaki Grafikten de görülmektedir. 1981-2001 yıllar arasında oldukça dalgalı bir seyir izleyen yıllık imalat sanayi üretimi artışları 2001 yılından sonra hem yüksek hem de görece olarak istikrarlıdır.

¹ 1997 bazlı üç aylık sanayi üretim endeksinin 4 çeyrek ortalamaları kullanılarak hesaplanmıştır.

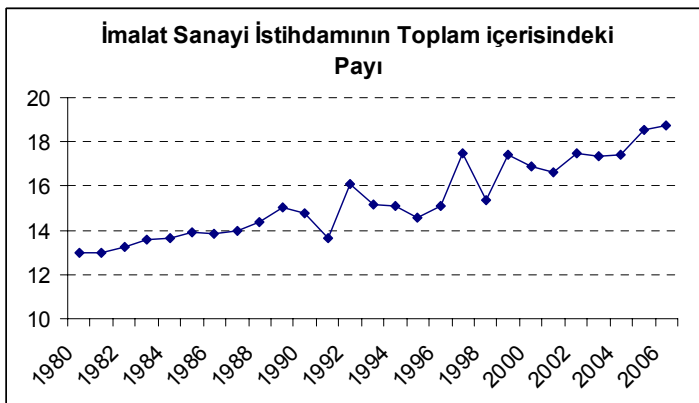
2001 yılında yaşanan krizle imalat sanayi katma değerinin GSMH'deki payının artma eğilimi kesintiye uğramış, ancak yukarıda bahsedilen büyüme süreciyle söz konusu artış takip eden yıllarda hızlanarak devam etmiştir. 2006 yılı itibariyle imalat sanayinde GSMH'nin %21.1'i kadar

katma değer üretilmiştir. İmalat sanayi sektörünün, hizmetler alt kalemlerinden ticaret ve ulaştırma gibi sektörlere yaptığı katkılar da düşünüldüğünde, bu sektörün GSYİH'deki payının çok daha büyük olduğu görülmekte ve sektör büyümedeki gelişmelerin önemli bir bölümünü tek başına açıklayan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

İmalat sanayindeki yüksek oranlı büyüme kapasite kullanım oranının da artmasını beraberinde getirmiştir. 1991-2001 yılları arasında %77.1 olan kapasite kullanım oranı 2004 yılından itibaren %80'in üzerinde değerler almaya başlamıştır. Bu durum imalat sanayinde yatırımların

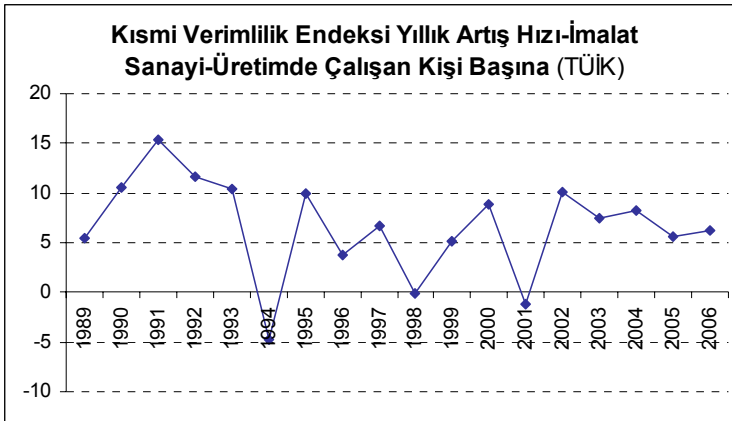
yetersizliğine işaret etmektedir.

Toplam istihdam içerisinde imalat sanayinin payı incelendiğinde, 1980 yılında %13 olan bu oranın artış trendi ile birlikte 2006 yılında %19'a yükseldiği görülmektedir. Son dönemde de bu artış istikrarlı biçimde devam etse de sanayi sektöründe yeteri kadar istihdam

artışı sağlanamamaktadır.

2.3.2. Verimlilik

Türkiye ekonomisinde 1980 yılı sonrasında piyasa ekonomisinin işlerlik kazanması ve ekonominin dışa açılması yönünde önemli adımlar atılmasına rağmen eğitim, ARGE ve kurumsal yapının iyileştirilmesi gibi teknolojik gelişmenin temeli olan,

verimlilik artırıcı unsurlara yeterince önem verilmemiştir. Bu durum 2001 öncesindeki istikrarsız büyümenin nedenlerinden biridir. 1990'lı yılların başında hızlanan verimlilik artışı yaşanan krizler nedeniyle oldukça dalgalı seyir izlemiştir, 2002 yılından itibaren ise istikrar kazanmıştır. 1989-2001 yılları arasında ortalama %6.2 artan Kısmi Verimlilik Endeksi-İmalat Sanayi-Üretimde Çalışan Kişi Başına (1997=100), 2002-2006 yılları arasında yıllık ortalama %7.5 artış göstermiştir. Yıllık ortalama verimlilik artışı 1989-2006 yılları arasında ise %6.6 olarak gerçekleşmiştir. Dolayısıyla 2002 yılından sonraki dönemde işgücü verimliliğindeki artışlarının genel ortalamasının çok üzerinde olmadığı ancak istikrarlı olduğu dikkat çekmektedir. Ayrıca Grafikten de görüldüğü gibi verimlilik artış hızının son dönemdeki eğilimi aşağı doğrudur.

2001 yılı sonrasında yapısal reform başlığı altında kurumsal yapının iyileştirilmesinde önemli adımlar atılmıştır. Bu dönemde küresel likiditedeki bolluk ve uluslararası piyasalardaki artan risk iştahına paralel olarak yurtiçinde siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanmış olması, doğrudan ve portföy yatırımları şeklindeki yabancı sermaye girişinin artmasına neden olmuş bu da YTL'nin reel olarak değerlendirilmesine yol açmıştır. Görelî fiyatların Türkiye'nin aleyhine dönmesi anlamına gelen bu durum sektörlerin uluslararası rekabet gücünü olumsuz etkilemiştir. Euronun dolar karşısında güçlü seyretmesi, ithalatını ağırlıklı olarak dolar, ihracatını ise euro cinsinde yapan sektörlerde bu sürecin etkisini zayıflatırsa da asıl dengeleyici unsur verimlilik artışları olmuştur.

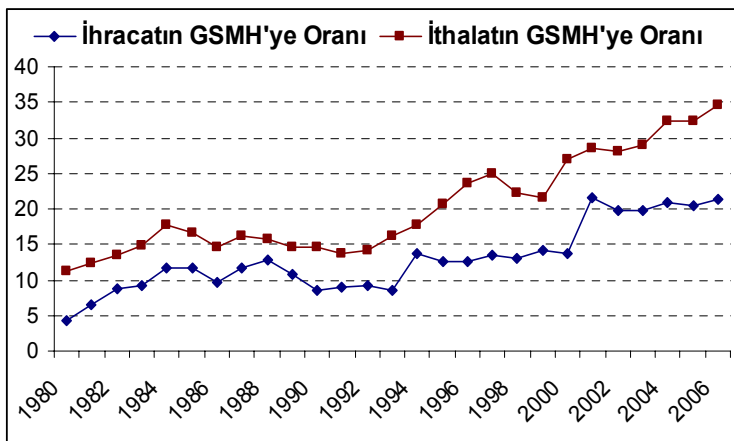
Sürekli yükselen fiyatlar, verimsiz çalışan firmaların artan maliyetlerini fiyatlara yansıtabilmelerine imkan sağlamakta ve bu da bir bütün olarak ekonomide kaynakların etkin kullanımını sınırlamaktadır. Bu durum yüksek enflasyonun mikro ölçekte yarattığı zararlardan biri olarak bilinmektedir. Bu etki göz önüne alındığında, 2001 yılından sonra görelî olarak

fiyat istikrarının sağlanmış olması firmaların yurtiçinde rekabet güçlerini artırmaları için daha verimli çalışmalarını zorunlu hale getirdiği ifade edilebilir. Bunun ek olarak özellikle tekstil gibi geleneksel ihrac sektörlerinde Çin'in etkisiyle artan uluslararası rekabet firmaların hem yurtiçinde hem de yurtdışına faaliyetlerini sürdürebilmelerinde verimlilik artışlarını en önemli unsur haline getirmiştir.

Özellikle 2001 yılından sonraki dönemde büyümenin en önemli belirleyicisi olan verimlilik artışlarının devam ettirilmesi ancak mikro reformlar sayesinde mümkün olabilecektir. Bu nedenle özellikle eğitim ve ARGE gibi, uzun vadede etkilerinin görülebileceği unsurlara ve bu unsurlarla sektörlerin desteklenmesine önem verilmesi büyümenin sürdürülebilir kılınmasında büyük önem taşımaktadır. Bu konu, iktisat yazınında son dönemde sıkça dile getirilmekte ve mikro reformların önemine dikkat çekilmektedir.

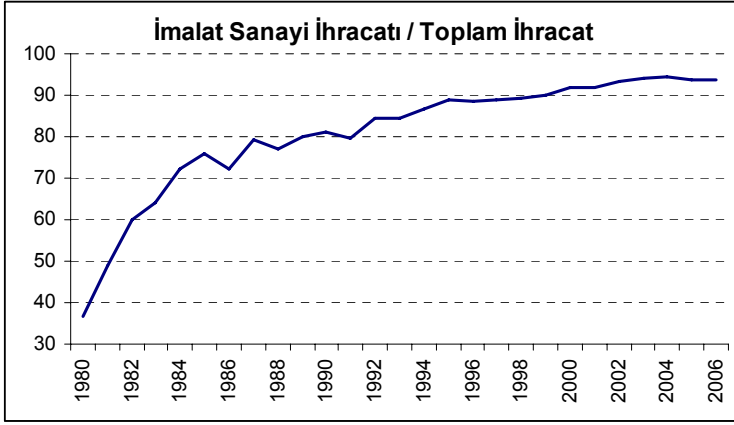
2.3.3. Dış Ticaret

1980 sonrası dışa açık sanayileşme modeli çerçevesinde Türkiye ekonomisinde görülen en temel yapısal değişimlerden biri dış ticaret yapısında ortaya çıkmıştır. Bu dönemde ihracat, ithalat ve dolayısıyla dış ticaret hacmi artarken özellikle ihracatta imalat sanayinin payı hızlı biçimde artmıştır. 1980 yılında 2.9 milyar dolar olan ihracat yılda ortalama %13.9 büyüyerek 2006 yılında 85.5 milyar dolara, 7.9 milyar dolar olan ithalat ise %11.6 artarak 138.6 milyar dolara ulaşmıştır. Böylece 1980 yılında 10.9 milyar dolar olan dış ticaret hacmi 2006 yılında 224 milyar dolara yükselmiştir.

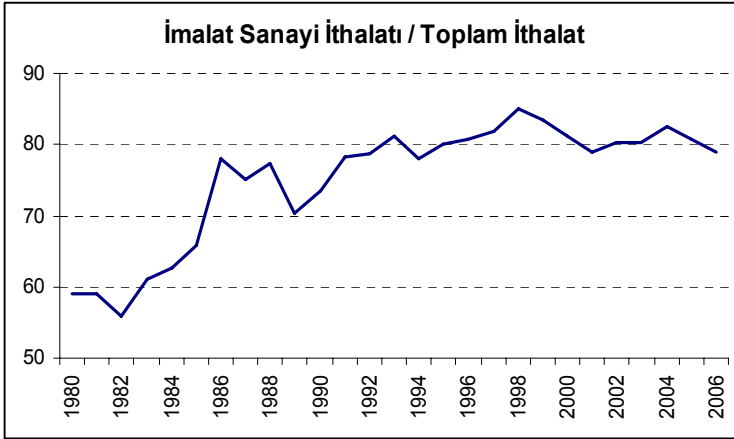

Böylece 1980 yılında yaklaşık 70 milyar dolarlık GSMH'si olan Türkiye ekonomisi, bunun ancak %4'ü kadar ihracat, %11'i kadar da ithalat yaparken, 2006 yılına gelindiğinde GSMH'sini 400 milyar dolara, ihracat ve ithalat paylarını da sırasıyla %21 ve

%35'e yükseltmiştir.

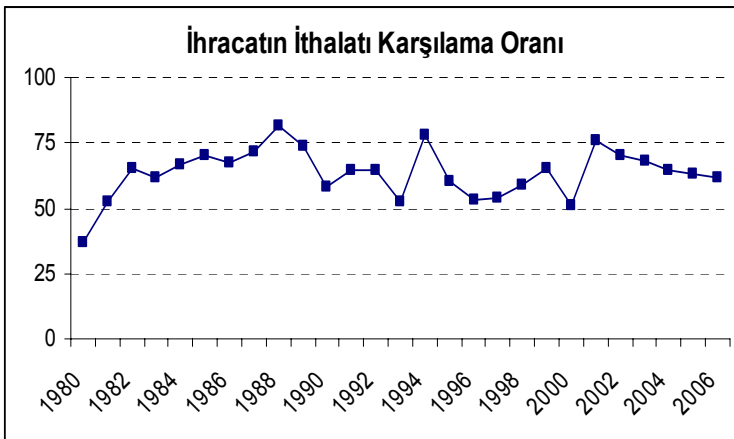
1980 yılında toplam ihracat ağırlıklı olarak tarımsal üretim tarafından yapılırken, ihracatın sadece %37'si imalat sanayi tarafından gerçekleştirilmiştir. 1980-2006 yılları arasında imalat sanayi ihracatı yılda ortalama %18.1 artarak 80 milyar dolara ulaşmıştır. Dolayısıyla ihracat artışının neredeyse tamamı imalat sanayi ihracatı tarafından gerçekleştirilmiş ve 2006 yılına gelindiğinde imalat sanayi ihracatı toplam ihracatımızın %94'ünü gerçekleştirir duruma gelmiştir.

1980 yılından sonra ihracata benzer bir yapı ithalatta da görülmektedir. 1980 yılında imalat sanayi ithalatının toplam ithalat içerisindeki payı %59'iken bu oran 2006 yılında %79'a yükselmiştir. Bu dönemde imalat sanayi ithalatı yılda ortalama %12.9 artarak 2006

1980 yılında toplam ihracat ağırlıklı olarak tarımsal üretim tarafından yapılırken, ihracatın sadece %37'si imalat sanayi tarafından gerçekleştirilmiştir. 1980-2006 yılları arasında imalat sanayi ihracatı yılda ortalama %18.1 artarak 80 milyar dolara ulaşmıştır. Dolayısıyla ihracat artışının neredeyse tamamı imalat sanayi ihracatı tarafından gerçekleştirilmiş ve 2006 yılına gelindiğinde imalat sanayi ihracatı toplam ihracatımızın %94'ünü gerçekleştirir duruma gelmiştir.

1980 yılından sonra ihracata benzer bir yapı ithalatta da görülmektedir. 1980 yılında imalat sanayi ithalatının toplam ithalat içerisindeki payı %59'iken bu oran 2006 yılında %79'a yükselmiştir. Bu dönemde imalat sanayi ithalatı yılda ortalama %12.9 artarak 2006

Dış ticaret hacminin hızla arttığı bu süreçte öne çıkan bir diğer gösterge de ihracatın ithalatı karşılama oranı olmuştur. 1980 yılında %37'ye gerileyen bu oran 1989 yılında %73'ü aşmış ancak bu tarihten itibaren azalmaya başlamıştır. Yandaki Grafik incelendiğinde bu oranın kriz

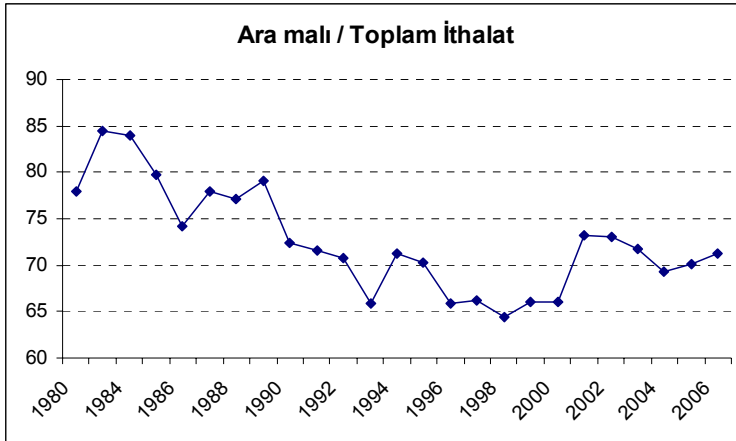
dönemlerinde önce en düşük seviyelerine gerilediği ve devalüasyonu takiben yükseldiği dikkat çekmektedir. Ayrıca devalüasyonla birlikte artan oranın, takip eden dönemlerde

istikrarlı biçimde azaldığı görülmektedir. Bu trend 1989 yılından itibaren izlenen değerli TL politikasıyla yakından ilişkilidir ve ihracatın döviz kuru rejimine olan bağımlılığını göstermektedir.

Toplam İthalatın Bileşimi				
	1980	1990	2000	2006
Ara Malı	77.9	72.4	66.1	71.3
Sanayi Malı	20.0	18.1	20.9	16.7
Tüketim	2.2	9.3	12.7	11.6
Diğer	0.0	0.1	0.4	0.4

Dış ticaret dengesindeki olumsuz bu tablo turizm gelirleriyle bir miktar dengelense de, bu gelirlerin yetersiz oluşu sermaye hareketlerini cari açığın finansmanı açısından ön plana çıkarmaktadır. Bu yapı Türkiye'nin

makroekonomik performansının yurtdışı konjoktüre olan bağımlılığını artırmaktadır. Bu noktada sağlıklı bir makroekonomik yapı için mikro reformların önemi bir kez daha açığa çıkmaktadır. 2006 yılı itibariyle toplam ithalatın %88'ini ara ve sermaye mallarının oluşturması Türk ekonomisinin ihracat ya da üretim yapabilmek için, ithalat yapmak zorunda olan bir ekonomi olduğunu göstermektedir. Orta ve uzun vadede ara ve yatırım malı üreten sektörlerin üretim hacminin artması ve ekonomide bir bütün olarak ithalat gereksiniminin azalması, böylece yurtiçi tasarruf hacminin artarak altyapı, AR-GE, sağlık ve eğitim gibi harcamaların finanse edilebilmesi söz konusu olabilecektir. Bu harcamalar toplam faktör verimliliğinin artmasına ve ekonomik büyümenin istikrara kavuşmasını sağlayacaktır.

Ara malı ithalatının toplam ithalat içerisindeki payının 1980 yılının başından itibaren izlediği seyrin verildiği aşağıdaki Grafikten hareketle önemli bazı tespitler yapmak mümkün olmaktadır. 1980 yılında ara malı ithalatı toplam ithalatın %78'ini oluştururken 2006 yılında bu oran

%71'e gerilemiştir. Genel olarak bakıldığında trend aşağı doğru olsa da, son dönemdeki artış dikkat çekmektedir. Ara malı ithalatının çok yüksek oranda olması bir ülke sanayisinin ithalata bağımlı olması anlamına gelmektedir. Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye'nin bu denli ithalata bağlı bir üretim yapısının olması büyük ölçüde enerji ve teknoloji açığı nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Grafikte ilk bakışta üç nokta dikkat çekmektedir. 1994 ve 2001 yıllarındaki sıçramalar ve 1998 yılındaki dip noktası. 1998 yılındaki dip noktasının temel

nedeni Asya Krizi ile üretim hacminde ve buna bağlı olarak ithalatta görülen gerilemedir. 1994 ve 2001 yılları ise kriz yılları olup bu dönemlerde yüksek oranlı devalüasyonlar yaşanmıştır. İktisat teorisinin devalüasyonun ithalatı azaltıp ihracatı artırdığı dolayısıyla dış ticaret dengesini iyileştirdiği şeklindeki hipotezinden hareketle bu durum ilk bakışta ters görünse de devalüasyonun hemen ardından özellikle ara malı ithalatının değer olarak sıçrama yapması öngörülen bir durumdur. Yurtiçi ve yurtdışı girdiler arasındaki ikamenin ve devam eden ticari sözleşmelerin tamamlanmasının zaman alması böyle bir sonucu ortaya çıkarmaktadır. Bu etkiyle 1994 yılında sıçrama yapan ara malı ithalatının toplam ithalat içerisindeki payı takip eden yıllarda hızlı biçimde gerilemiştir. Ancak 2001 yılında yine aynı etkiyle sıçrayan oran takip eden yıllarda bu hızda gerilememiş hatta 2004 yılından itibaren tekrar artmaya başlamıştır. Bu seyir 2001 yılından sonra değişen yapıda ekonomik büyümenin daha çok teknoloji yoğun ve ithalata bağımlı sektörlerce sağlandığı şeklinde fikir vermektedir.

Son dönemde ara malı ithalatın toplam ithalat içerisindeki payının artmasında yaşanan sektörel değişimin de etkisi bulunmaktadır. Söz konusu değişim tekstil, hazır giyim, sebze-meyve gibi geleneksel sektörlerin üretim ve özellikle ihracatımızda görece paylarının azalmaya başlaması, buna karşın daha sermaye yoğun üretim yapılan yüksek, orta-yüksek teknoloji grubuna giren sektörlerin söz konusu alanlarda kademeli olarak ön plana çıkması şeklinde kendini göstermektedir. İthalat bağımlılığı yüksek olan bu sektörlerin üretimindeki artış hızının geleneksel sektörlerin önüne geçmesi ara malı ithalatının toplam içerisindeki payını artırıcı etki yapmaktadır.

Uzun vadede sağlıklı bir dış ticaret yapısının oluşabilmesi için kritik öneme sahip konulardan birisi de ihracatın teknolojik bileşimidir. Türkiye ekonomisinin ithalatının 1980 yılına kadar neredeyse tamamını hammadde ve düşük teknolojiye dayanan ürünler oluştururken, bu yapı yapısal dönüşüm süreci içerisinde değişmiştir.

Teknolojik Sınıflandırmaya Göre İmalat Sanayi İhracatındaki Paylar (%)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Yüksek	1.8	2.3	3.9	3.5	4.0	3.6	4.6	4.3	4.5	4.3	3.7
Orta-Yüksek	22.3	20.1	20.9	24.9	26.0	29.8	32.0	34.4	37.5	38.0	40.5
Orta-Düşük	19.7	20.1	18.8	18.2	18.7	19.8	19.8	19.3	21.4	21.8	23.6
Düşük	56.1	57.5	56.4	53.4	51.2	46.7	43.7	42.1	36.5	35.8	32.2

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak hesaplanmıştır

OECD tarafından sektörlerdeki AR-GE harcamalarına dayanılarak yapılan bir sınıflandırmada² sektörler yüksek, orta-yüksek, orta-düşük ve düşük teknoloji olmak üzere dört gruba ayrılmaktadır. Yukarıdaki Tablo bu sınıflandırmaya göre ihracatın teknolojik yapısını ortaya koymaktadır.

Tablodan da görüldüğü gibi son on yılda yüksek ve orta-yüksek teknoloji gruplarının toplam ihracat içerisindeki payları yaklaşık iki kat artarken düşük teknoloji grubunun payında dikkate değer bir azalma yaşanmıştır. Ancak hala yüksek teknoloji grubunun payı %3.7 ile oldukça düşük düzeydedir. Orta yüksek teknolojiyi oluşturan sektörler ise %40.5'lik pay ile ihracatımızdaki en önemli sektörler olarak ön plana çıkmaktadır.

İhracat yapısındaki bu değişim üretim yapısında görülen değişimle paraleldir. Türkiye'de 2002-2006 yılları arasında en yüksek ortalama üretim artışının görüldüğü ilk dört sektör olan büro makineleri ve radyo-tv cihazları yüksek, taşıt araçları ve makine ve teçhizat orta-yüksek teknoloji endüstriler grubuna girmektedir. Yine aynı dönemde imalat sanayi ortalama büyümesinin üzerinde büyüyen sektörlerden tıbbi aletler yüksek, kimyasal maddeler ve elektrikli makine cihazları da orta-yüksek teknoloji grubuna dahil endüstrilerdir. Dahası bu dönemde imalat sanayi ortalama büyümesinin üzerinde büyüme oranının görüldüğü 13 sektörden sadece ikisi düşük teknoloji endüstri grubuna girmektedir. 2002 yılından önceki dönemde teknoloji düzeyine göre endüstrilerin büyüme performansları çok net farklılık göstermese de, 2002 yılından sonraki dönemde bu farklılık dikkat çekmektedir.

2

Teknolojik Sınıflandırma

İleri	Büro, Muhasebe ve Bilgi İşleme Makinaları Radyo, Televizyon, Haberleşme Teçhizatı ve Cihazları Tıbbi Aletler; Hassas Optik Aletler ve Saat	Gıda Ürünleri ve İçecek Tütün Ürünleri Tekstil Ürünleri Giyim Eşyası
Orta-Yüksek	Motorlu Kara Taşıtı ve Römorklar Kimyasal Madde ve Ürünler Başka Yerde Sınıflandırılmamış Makine ve Teçhizat Başka Yerde Sınıflandırılmamış Elektrikli Makine ve Cihazlar	Düşük Dabaklanmış Deri, Bavul, El Çantası, Saraciye ve Ayakkabı Ağaç ve Mantar Ürünleri (Mobilya Hariç); Kağıt ve Kağıt Ürünleri Basım ve Yayımlar; Plak, Kaset Vb. Diğer Ulaşım Araçları
Orta-Düşük	Kok Kömürü, Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri ve Nükleer Yakıtlar Plastik ve Kauçuk Ürünleri Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünler Ana Metal Sanayi Metal Eşya Sanayi (Makine ve Teçhizatı Hariç)	Mobilya ve Başka Yerde Sınıflandırılmamış Diğer Ürünler

Dünya ticareti içinde gittikçe payı artan, katma değeri yüksek olan teknolojik ürünlere olan talep istikrarlı biçimde artmaktadır. Dolayısıyla sağlıklı bir dış ticaret yapısı için yukarıdaki tabloda görünen yapısal değişimi hızlandıracak politikaların uygulamaya konulması gerekmektedir.

2.4. İmalat Sanayii Alt Sektörlerindeki Gelişmeler

2.4.1. Üretim

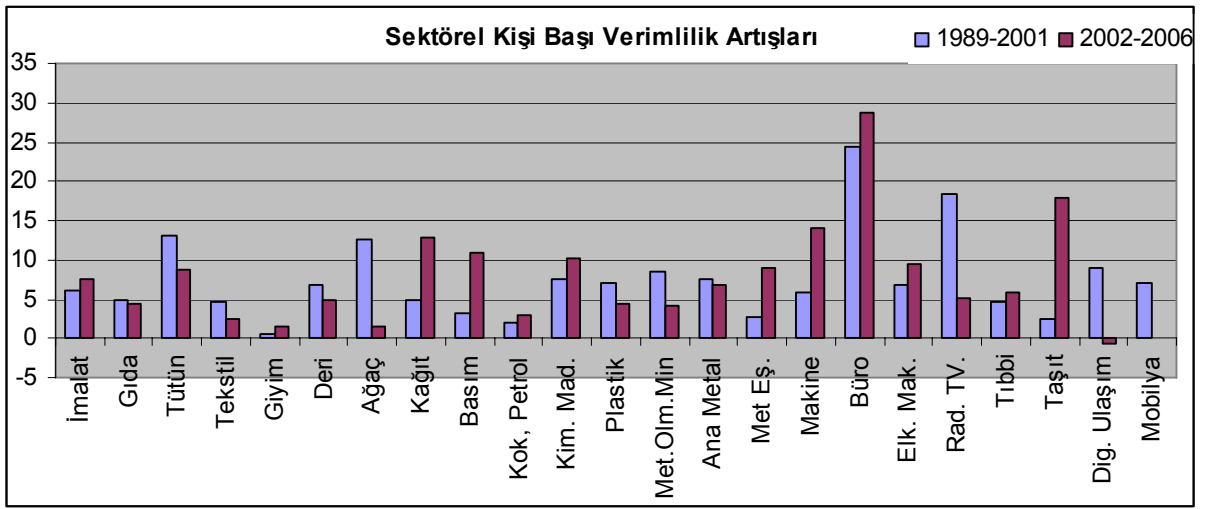
İki dönem arasında imalat sanayi üretimindeki artışların yanı sıra öne çıkan alt sektörler açısından da belirgin farklılık dikkat çekmektedir. Bu farklılık Türkiye ekonomisinin geçirdiği yapısal dönüşümle ilişkilidir. Aşağıdaki tabloda imalat sanayinin 22 alt sektörünün (ISIC, Rev.3 kapsamında) 1980-2001 ve 2002-2006 yılları arasında ortalama büyüme oranları verilmiştir.

İmalat Sanayi Alt Sektörleri Ortalama Büyüme Hızları			
1980-2001		2002-2006	
Sektörler	Ort. B.	Sektörler	Ort. B.
Kok Kömürü, Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri	18.9	Büro, Muhasebe Bilgi İşlem Mak.	51.5
Radyo, Televizyon, Haberleşme Cihazları	16.2	Taşıt Araçları ve Karoseri	28.2
Büro, Muhasebe ve Bilgi İşleme Mak.	15.1	B.Y.S Makine ve Teçhizat	19.2
Tıbbi Aletler; Hassas Optik Aletler ve Saat	13.8	Radyo, TV, Haberleşme Cihazları	16.5
Motorlu Kara Taşıtı ve Römorklar	12.0	Metal Eşya Sanayi	12.3
Mobilya , B.Y.S. Ürünler	11.6	Tıbbi, Hassas ve Optik Aletleri, Saat	11.6
Kimyasal Madde ve Ürünler	8.1	Kimyasal Madde Ürünleri	10.2
B.Y.S. Elektrikli Makine ve Cihazlar	8.0	Ağaç ve Mantar Ürünleri	10.1
Ana Metal Sanayi	7.0	Basın ve Yayım	10.0
Ağaç ve Mantar Ürünleri	7.0	Ana Metal Sanayi	9.5
Plastik ve Kauçuk Ürünleri	6.6	Plastik-Kauçuk Ürünleri	9.1
İmalat Sanayi	6.2	B.Y.S Elektrikli Makine Cihazları	9.1
Metal Eşya Sanayi)	6.1	Metalik Olmayan Diğer Min. Mad.	8.9
B.Y.S. Makine ve Teçhizat	5.9	İmalat Sanayi	8.2
Tekstil Ürünleri	5.1	Kağıt ve Kağıt Ürünleri	7.5
Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünler	5.0	Gıda Ürünleri ve İçecek	4.4
Kağıt ve Kağıt Ürünleri	4.8	Mobilya , B.Y.S Diğer	3.6
Gıda Ürünleri ve İçecek	4.3	Derinin İşlenmesi, Bavul, Çanta vb.	3.2
Tütün Ürünleri	4.0	Tütün Ürünleri	1.9
Basım ve Yayım; Plak, Kaset Vb.	3.5	Kok Kömürü, Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri	1.9
Derinin İşlenmesi, Bavul, Çanta vb.	2.9	Diğer Ulaşım Araçları	0.4
Giyim Eşyası	2.0	Tekstil Ürünleri	-0.3
Diğer Ulaşım Araçları	-2.3	Giyim Eşyası	-1.9

Tablodan da görüldüğü gibi 1980-2001 yılları arasında 11, 2002-2006 yılları arasında ise 13 alt sektör ortalama imalat sanayi büyümesinin üzerinde üretim artışı gerçekleştirmiştir. Ancak bu sektörlerden hangilerinin imalat sanayi üretiminde sürükleyici rol oynadığını sadece

büyüme rakamlarına bakarak değerlendiremeyiz. Sektörlerin imalat sanayi içerisindeki payları da bu değerlendirmede dikkate alınmalıdır. Örneğin 2002-2006 yılları arasında beş yıl boyunca ortalama %51.5 üretim artışının gerçekleştiği büro, muhasebe ve bilgi işlem makineleri sektörü endeks içerisindeki %0.05'lik ağırlığı dikkate alındığında, %8.2'lik imalat sanayi ortalama üretim artışına sadece 0.03 puan katkıda bulunmuştur. Ortalama %10.2 oranında artış gösteren kimyasal madde ürünleri imalatı ise yaklaşık 1.05 puan katkıda bulunmuştur. İmalat sanayindeki yüksek oranlı bu büyüme, sanayinin ithalata bağımlılığını da artırmıştır.

2.4.2. Verimlilik

Verimlilik artışlarına sektörel bazda bakıldığında genel olarak düşük teknoloji grubu sektörlerin 2002 yılı sonrası dönemde, 1989-2001 yılları arasındaki döneme göre, verimlilik artışları açısından kötü, orta-ileri teknoloji grubunun sektörlerin ise oldukça iyi performans gösterdiği dikkat çekmektedir. Ancak yine de iki dönemde de en yüksek ortalama verimlilik artışları ileri teknoloji grubuna dahil olan (büro, radyo ve TV, tıbbi cihazlar) sektörlerde görülmüştür. 2002-2006 yılları arasındaki dönemde radyo-TV imalatı sektörü verimlilik artışlarında görülen gerileme bu grubun genel performansını kötü etkilese de üç sektörün bu dönemdeki yıllık verimlilik artışlarının ortalaması %13.3 ile ilk sırada yer almıştır.

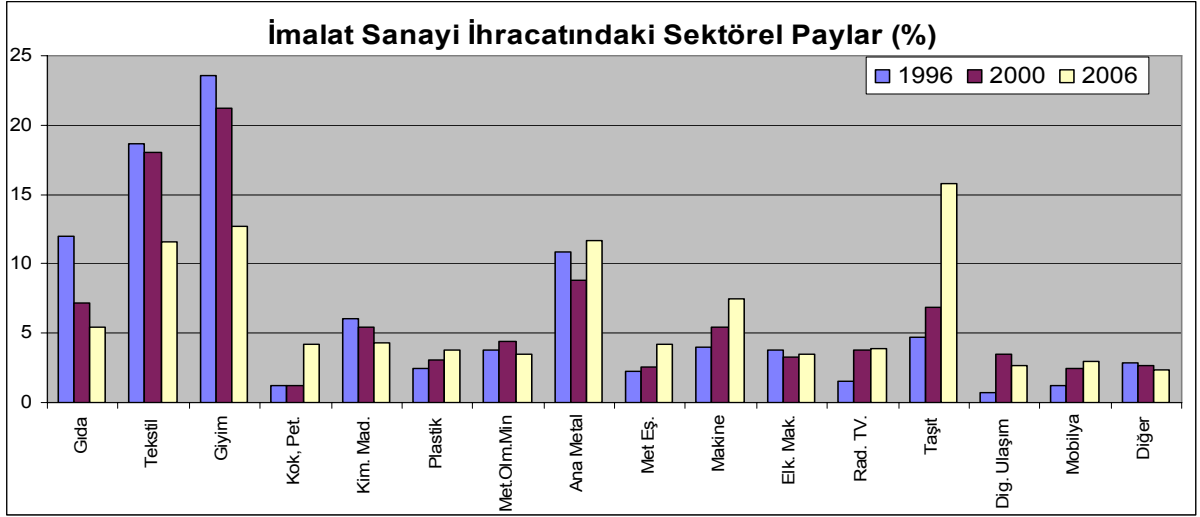
2.4.3. Dış Ticaret

İmalat Sanayi Alt Sektörleri İhracatı Ortalama Büyüme Oranları			
1996-2001		2002-2006	
Sektörler	Ort. B.	Sektörler	Ort. B.
Diğer Ulaşım Araçları	43.6	Kok Kömürü, Rafine Edilmiş Petrol Ür.	52.2
Radyo, Televizyon, Haberleşme Cihazları	25.9	Motorlu Kara Taşıtı ve Römorklar	36.7
Mobilya , B.Y.S. Ürünler	23.6	Metal Eşya Sanayi	35.5
Motorlu Kara Taşıtı ve Römorklar	22.2	B.Y.S. Makine ve Teçhizat	30.9
Büro, Muhasebe ve Bilgi İşleme Mak.	19.8	Mobilya , B.Y.S. Ürünler	26.8
Kağıt ve Kağıt Ürünleri	14.0	Plastik ve Kauçuk Ürünleri	26.2
B.Y.S. Makine ve Teçhizat	13.5	Ana Metal Sanayi	26.1
Plastik ve Kauçuk Ürünleri	13.0	Tıbbi Aletler; Hassas Optik Aletler ve Saat	25.8
Kok Kömürü, Rafine Edilmiş Petrol Ür.	9.9	Radyo, Televizyon, Haberleşme Cihazları	25.2
Ağaç ve Mantar Ürünleri	9.8	Ağaç ve Mantar Ürünleri	25.1
Metal Eşya Sanayi	9.7	İmalat	22.7
Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünler	9.5	B.Y.S. Elektrikli Makine ve Cihazlar	22.1
İmalat	7.0	Basım ve Yayım; Plak, Kaset Vb.	20.2
Tıbbi Aletler; Hassas Optik Aletler ve Saat	6.4	Kağıt ve Kağıt Ürünleri	20.0
B.Y.S. Elektrikli Makine ve Cihazlar	6.1	Kimyasal Madde ve Ürünler	18.6
Ana Metal Sanayi	5.5	Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünler	17.8
Tekstil Ürünleri	5.3	Diğer Ulaşım Araçları	17.7
Kimyasal Madde ve Ürünler	3.5	Tütün Ürünleri	17.5
Giyim Eşyası	2.2	Gıda Ürünleri ve İçecek	16.5
Derinin İşlenmesi, Bavul, Çanta vb.	-0.8	Derinin İşlenmesi, Bavul, Çanta vb.	15.5
Basım ve Yayım; Plak, Kaset Vb.	-2.2	Giyim Eşyası	13.5
Tütün Ürünleri	-3.1	Tekstil Ürünleri	13.4
Gıda Ürünleri ve İçecek	-3.9	Büro, Muhasebe ve Bilgi İşleme Mak.	11.0

1996-2001 yılları arasında ortalama %7 büyüyen imalat sanayi ihracatı 2001 yılı sonu itibarıyla 28.8 milyar dolara ulaşmıştır. Bu dönemde diğer ulaşım araçları, radyo-TV, mobilya ve taşıt büro makineleri sektörü imalat sanayi ihracat artışının çok üzerinde artış göstermiştir. 2002-2006 yılları arasında ise imalat sanayi ihracatı ortalama artış hızı 1996-2001 dönemine göre üç kattan fazla artarak %22.7'ye ulaşmıştır. Oldukça yüksek olan bu oranın sürdürülebilir kılınması durumunda sadece üç yıl sonunda imalat sanayi ihracatımız 2 katına (70 kuralı)³ yani 80 milyar dolardan 160 milyar dolara çıkabilecektir. Bu dönemde alt sektörler bazında da hemen hemen bütün sektörlerin ortalama ihracat artış hızları yükselmiştir. Diğer ulaşım araçları ortalama ihracat artışı %43.6'dan %17.7'ye, büro makineleri %19.8'den %11'e ve radyo-TV %25.9'dan %25.2'ye gerilemiştir. Bu sektörler dışında kalan tüm sektörlerin ihracat artış hızları yükselmiştir. Ancak rakamların da gösterdiği gibi ihracat artış hızları gerileyen sektörlerde dahi önemli derecede ihracat artışı sağlanmıştır. Bu dönemde imalat sanayi ihracatından daha hızlı artan sektörler ise ihracattaki paylarını artırmışlardır.

³ Bu kurala göre bir büyüklük her yıl "g" oranında artarsa, "70/g" yıl sonra mevcut değerinin 2 katına ulaşır.

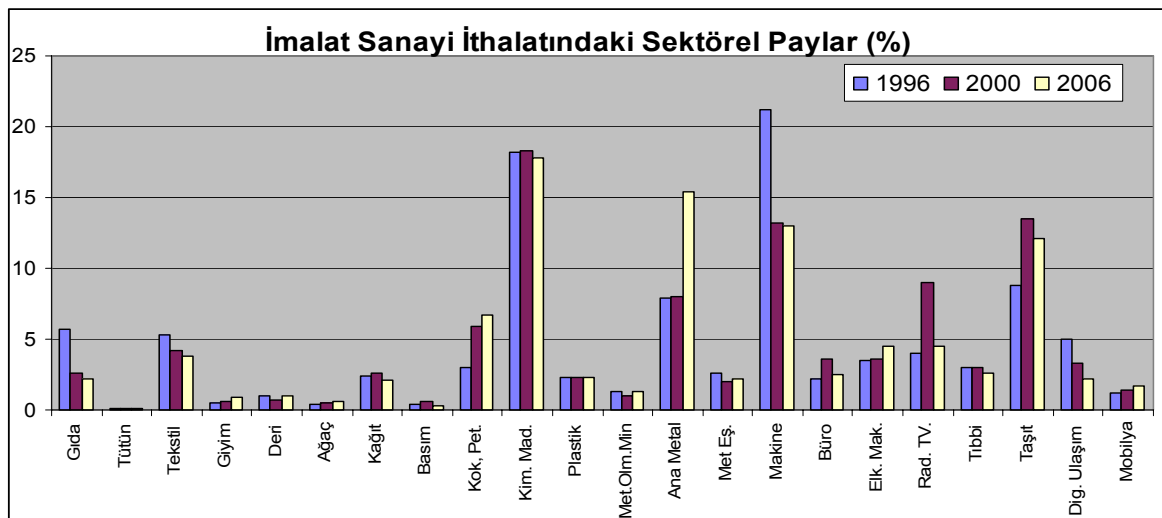
Yüksek teknoloji grubuna dahil sektörlerden tıbbi aletler sektörü de incelenilen dönemlerde büyüme oranını %6.4'ten %25.8'e yükseltmiştir. Bu dönemde orta-yüksek teknoloji grubunu oluşturan sektörler de ihracat performanslarını önemli derecede artırmışlardır. Ortalama büyüme hızı elektrikli makine ve cihazlarda %6.1'den %22.1'e, makine teçhizatında %13.5'ten %30.9'a, kimyasal ürünlerde %3.5'ten %18.6'ya ve motorlu kara taşıtları sektöründe ise %22.2'den %36.7'ye yükselmiştir.

Yukarıdaki Grafikte sektörel ihracat verilerinin 1996, 2000 ve 2006 yıllarında toplam imalat sanayi ihracatından aldığı paylar verilmektedir. Tütün, deri, ağaç, basım, büro ve tıbbi malzemeler sektörlerinin ihracattaki payları çok düşük olduğu için bu sektörler toplulaştırılarak diğer kalemi altında verilmiştir. Görüldüğü gibi geleneksel ihraç sektörleri olan giyim, tekstil ve gıdanın toplam imalat sanayi ihracatındaki paylarında belirgin bir azalma vardır. 1996 yılında toplam imalat sanayi ihracatımızın %54.1'ini bu üç sektör gerçekleştirirken, bu oran 2000 yılında %46.5'e, 2006 yılında ise %29.6'ya gerilemiştir. 2006 yılı verilerine bakıldığında özellikle taşıt sektörü ihracatının payında önemli bir artış olduğu görülmektedir. Bu sektör imalat sanayi ihracatındaki yaklaşık %15.8'lik payla birinci sırada gelmektedir. Giyim ve tekstil sektörünün payı ise gerilemekle birlikte önemini korumaktadır. 2006 yılı verileriyle giyimin payı %12.7, tekstilin payı ise %11.5'tir ve ihracattaki pay açısından yapılan sıralamada ikinci ve dördüncü sırada yer almaktadırlar. %11.6 ile ihracatımızda önemli bir paya sahip olan ana metal sektörü de 2000 yılına göre payını bir miktar artırmışsa da, üçüncü sırada olan sektörün sıralamadaki yeri değişmemiştir. Makine sektörünün ise payı 2000 yılında %5.4 iken 2006 yılında %7.5'e yükselmiş ve sektör beşinci sırada yer almıştır.

İmalat Sanayi Alt Sektörleri İthalat Ortalama Büyüme Oranları 1996-2000		2002-2006	
Sektörler	Ort. B.	Sektörler	Ort. B.
Radyo, Televizyon, Haberleşme Cih.	30.2	Motorlu Kara Taşıtı ve Römorklar	45.8
Kok Kömürü, Rafine Edilmiş Petrol Ür.	24.7	Ağaç ve Mantar Ürünleri	45.2
Büro, Muhasebe ve Bilgi İşleme Mak.	19.7	Ana Metal Sanayi	37.6
Motorlu Kara Taşıtı ve Römorklar	17.9	Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünler	36.1
Basım ve Yayım; Plak, Kaset Vb.	17.2	Kok Kömürü, Rafine Edilmiş Petrol Ürü	35.4
Ağaç ve Mantar Ürünleri	13.5	Derinin İşlenmesi, Bavul, Çanta vb.	33.5
Mobilya , B.Y.S. Ürünler	8.6	B.Y.S. Elektrikli Makine ve Cihazlar	30.5
Giyim Eşyası	8.6	Büro, Muhasebe ve Bilgi İşleme Mak.	29.5
Kağıt ve Kağıt Ürünleri	8.3	Giyim Eşyası	29.0
B.Y.S. Elektrikli Makine ve Cihazlar	7.0	İmalat	27.5
Tıbbi, Hassas Optik Aletler ve Saat	6.5	Diğer Ulaşım Araçları	26.3
Plastik ve Kauçuk Ürünleri	6.1	Tıbbi, Hassas Optik Aletler ve Saat	25.4
Ana Metal Sanayi	6.0	Plastik ve Kauçuk Ürünleri	24.3
Kimyasal Madde ve Ürünler	6.0	Mobilya , B.Y.S. Ürünler	23.8
İmalat	5.9	Kağıt ve Kağıt Ürünleri	23.1
Tütün Ürünleri	5.7	Kimyasal Madde ve Ürünler	22.4
Tekstil Ürünleri	-0.4	Metal Eşya Sanayi	22.3
Metal Eşya Sanayi	-1.2	B.Y.S. Makine ve Teçhizat	21.6
Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünler	-1.7	Radyo, Televizyon, Haberleşme Cih.	20.1
Derinin İşlenmesi, Bavul, Çanta vb.	-2.7	Basım ve Yayım; Plak, Kaset Vb.	17.1
Diğer Ulaşım Araçları	-4.5	Tütün Ürünleri	16.4
B.Y.S. Makine ve Teçhizat	-6.0	Gıda Ürünleri ve İçecek	15.7
Gıda Ürünleri ve İçecek	-12.9	Tekstil Ürünleri	13.9

1996-2000 yılları arasında imalat sanayi ithalatı yılda ortalama %5.9 artarken, yedi sektörde ithalatın yıllık ortalama değişim hızı negatif olmuştur. 2002 yılının ardından yüksek oranda artan sanayi üretimi ve ithalata bağımlılıkla birlikte tüm alt sektörlerde ve imalat sanayi genelinde ithalat hızlı şekilde artış göstermiştir. bu dönemde imalat sanayi ithalatı yıllık ortalama %27.5 artarken motorlu kara taşıtları ve ağaç sektöründe ortalama ithalat artışı %45 seviyesini aşmıştır.

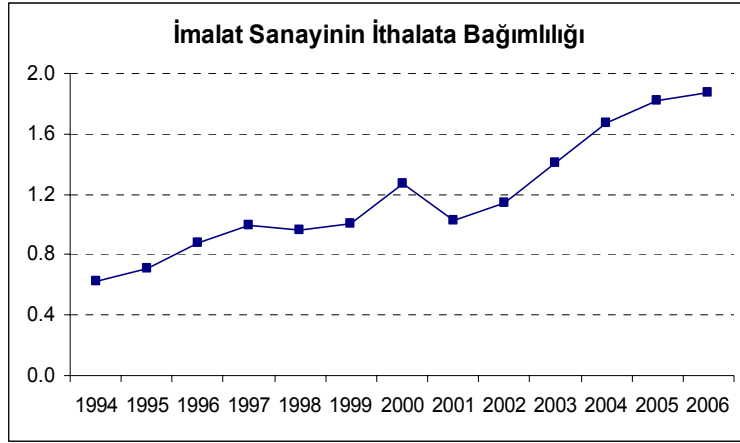

Sektör bazında ithalat verileri incelendiğinde, 2000-2006 yılları arasında, sektörlerin ağırlığındaki artış bakımından ihracatta olduğundan daha belirgin bir farklılık göze çarpmaktadır. Söz konusu farklılık düşük ve orta-düşük teknoloji grubu sektörlerdeki ithalatın yüksek ve orta yüksek teknoloji grubu sektörlerle göre daha fazla artmıştır. İthalat payındaki en belirgin artış ana metal sanayinde olmuştur. Bu sektörün pek çok sanayi koluna girdi oluşturması ve son dönemde uluslararası piyasalarda artan ham madde fiyatları bu sonuca yol açan önemli gelişmelerdir.

İthalat ve ihracat verileri, Türkiye ekonomisinde yavaş yavaş da olsa yüksek teknolojlili sektörlerin ihracatının arttığını, ancak hem yüksek hem de düşük teknolojlili sektörlerin ithalatının daha yüksek oranlarda arttığını göstermektedir.

2.4.4. İthalata Bağımlılık

Girdi-çıkıtlı tabloları yardımıyla üretim sürecinde kullanılan ithal girdi oranı yani üretimin ithalata bağımlılığı hesaplanabilmektedir. Ancak girdi-çıkıtlı tablolarının en son 1998 yılında yayımlanmış olması nedeniyle bu yöntemle güncel hesaplamalar yapmak mümkün olmamaktadır. Bu noktada ithalata bağımlılığı temsilen kullanılabilir iki alternatif hesaplama yöntemi dikkat çekmektedir. Bunlardan birincisi ihracatın ithalatı karşılama oranı olarak da adlandırılan ithalatın ihracata oranıdır. Oran arttıkça ihracatın, dolayısıyla üretimin ithalata bağımlı artmaktadır. Ancak bu yöntemde ortaya çıkan birinci sorun ihracatın, sektördeki üretim düzeyini temsil ettiğinin varsayılmasıdır. Bu nedenle üretim ve ihracatı arasında büyük fark olan yurtiçi pazara yönelik sektörlerde bu yöntemle hesaplanan ithalat bağımlılığı olduğundan daha büyük çıkacaktır. Bu yaklaşımın üretiminin büyük çoğunluğunu ihraç eden sektörlerde görece olarak daha iyi sonuçlar vermesi beklenmektedir. Ayrıca kullanılan ithalat verisinin nihai ithal mallarını da içermesi ikinci bir sorun daha yaratmaktadır. Bu sorun nedeniyle, nihai mal ithalatının yüksek olduğu sektörlerde ithalat bağımlılığı da olduğundan yüksek çıkmaktadır. İkinci ve bu çalışmada kullanılan alternatif yöntemde ise ölçü birimleri eşit olan (birim veya değer) ithalat verisi ile üretim verisi oranlanarak ithalata bağımlılık hesaplanmaktadır. Bu yöntemde yukarıda belirtilen birinci sorun bertaraf edilirken, ikinci sorun hala devam etmektedir. Bu nedenle elde edilen sonuçlar incelenirken bu sorunların dikkate alınması gerekmektedir. Ulaşılan sonuçlarda dikkat edilecek en önemli nokta rakamların mutlak büyüklüğünden çok izlediği eğilimin daha anlamlı olmasıdır.

Yandaki Grafikte ithalat miktar endeksinin imalat sanayi üretim endeksine oranlanmasıyla elde edilen ve sektördeki üretimin ithalata olan bağımlılığını temsil eden gösterge yer almaktadır. Bu gösterge hesaplanırken 1994 ve 2003 bazlı ithalat miktar endeksi

serileri birleştirilmiş ve baz yılı, 1997 bazlı sanayi üretim endeksiyle eşitlenmiştir. Grafikten de görüldüğü gibi imalat sanayi sektörünün ithalata bağımlılığı hızlı bir şekilde artmaktadır. 2006 verileri itibariyle GSMH'nin %21'ini toplam ithalatın ise %79'unu gerçekleştiren sektörün bu durumu, ekonomik büyümeye yüksek cari açığın eşlik etmesine neden olmaktadır. Oran imalat sanayi alt sektörleri (ISIC, Rev.3 kapsamında) için de hesaplanmış ve aşağıdaki tabloda verilmiştir. Verilerdeki eksiklikler nedeniyle giyim, basım ve yayım, diğer ulaşım araçları imalatı ve mobilya sektörü için ithalata bağımlılık oranı hesaplanamamıştır.

Alt Sektörler İtibariyle İmalat Sanayinde İthalata Bağımlılık

	1994-2001	2002-2006	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
İmalat	0.9	1.6	0.6	0.7	0.9	1.0	1.0	1.0	1.3	1.0	1.1	1.4	1.7	1.8	1.9
Gıda Ürünleri ve İçecek	0.9	1.0	0.8	1.0	1.3	1.0	0.8	0.8	0.9	0.8	0.9	1.0	1.0	1.1	1.2
Tütün Ürünleri	0.9	1.5	1.0	0.5	0.8	1.0	1.0	0.9	0.9	1.0	1.3	1.8	1.6	1.6	1.4
Tekstil Ürünleri	1.0	2.0	0.7	0.8	1.0	1.0	1.0	1.0	1.1	1.1	1.5	1.7	2.0	2.3	2.4
Deri	1.0	2.3	0.8	0.9	1.0	1.0	0.9	0.8	1.2	1.4	1.1	1.3	2.3	3.3	3.5
Ağaç ve Mantar Ürünleri	1.2	3.2	0.8	1.0	1.1	1.0	1.3	1.3	1.8	1.2	1.4	2.8	3.3	4.0	4.4
Kağıt ve Kağıt Ürünleri	1.1	1.7	0.6	0.9	1.0	1.0	1.1	1.2	1.6	1.4	1.5	1.6	1.7	1.8	2.0
Kok Kom. ve Petrol	1.3	1.8	0.9	0.8	1.1	1.0	1.1	1.6	2.4	1.5	1.3	1.4	1.9	2.2	2.4
Kimyasal Madde	1.0	1.5	0.8	0.9	0.9	1.0	0.9	1.1	1.2	1.2	1.3	1.4	1.5	1.6	1.6
Plastik ve Kauçuk	1.0	1.5	0.7	0.7	0.9	1.0	1.2	1.0	1.3	1.1	1.3	1.5	1.6	1.4	1.8
Met. Olmayan Diğ. Min.	1.0	1.7	0.6	0.8	1.0	1.0	1.2	1.0	1.1	1.1	1.1	1.3	1.5	1.9	2.5
Ana Metal Sanayi	1.0	2.1	0.7	0.9	1.0	1.0	1.1	1.0	1.3	1.2	1.7	2.2	2.1	2.3	2.1
Metal Eşya Sanayi	1.0	1.8	0.7	0.5	0.9	1.0	1.3	0.9	1.1	1.8	1.7	1.8	2.0	1.8	1.8
B.Y.S. Makine ve Teçh.	0.8	1.0	0.6	0.6	0.9	1.0	0.8	0.6	0.8	0.9	0.9	0.9	0.9	1.1	1.0
Büro, Muh. ve Bilgi İşl.	1.1	1.5	0.8	1.2	1.1	1.0	1.2	0.5	1.3	1.5	1.4	1.8	1.7	1.8	0.9
B.Y.S.Elek. Mak., Cih.	1.1	3.1	0.9	0.7	0.8	1.0	1.2	1.3	1.4	1.4	1.8	2.2	3.4	4.2	4.1
Radyo, TV, Hab.	1.2	1.0	0.9	1.0	1.0	1.0	1.2	1.7	2.0	1.1	0.8	1.0	1.0	1.0	1.3
Tıbbi, Optik Al. ve Saat	1.2	2.8	0.8	0.8	1.1	1.0	1.2	1.3	1.6	1.8	1.9	2.4	3.2	3.0	3.3
Motorlu Kara Taşıtı	0.8	1.2	0.4	0.5	0.7	1.0	0.9	1.0	1.2	0.9	0.9	1.2	1.3	1.3	1.2

Tabloya genel olarak bakıldığında tüm sektörlerde ithalata bağımlılık artarken bazı sektörlerde artış sınırlı kalmıştır. Tablodan da görüldüğü gibi imalat sanayinin ithalata bağımlılığı 1994 yılından 2006 yılına üç kattan fazla artmıştır. Bazı sektörler açısından ithalata bağımlılık değerleri yıldan yıla oldukça büyük farklılık göstermiştir. Değişim

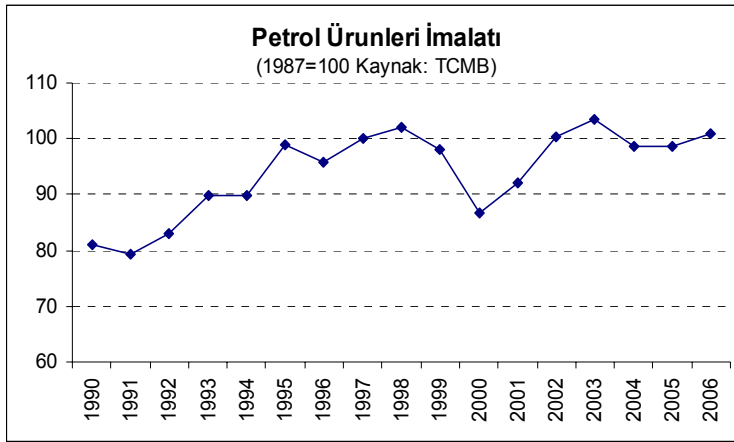
katsayısıyla ölçüldüğünde en yüksek değişkenliğin elektrikli makine ve cihazlar sektöründe, en düşük değişkenliğin ise makine ve teçhizat sektöründe olduğu görülmektedir. Söz konusu değişkenlik nedeniyle dönemler itibariyle sağlıklı bir karşılaştırma yapmak için ortalama değerler kullanılmıştır. Tablodan da görüldüğü gibi 2002-2006 yılları ortalamalarına göre ithalata bağımlılığın en yüksek olduğu beş sektör ağaç ve mantar ürünleri, elektrikli makine ve cihazlar, tıbbi ve optik aletler, deri ve ana metal sanayi sektörü olmuştur. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi rakamların izlediği seyri incelemek daha anlamlı sonuçlar verecektir. Buna göre 2002-2006 yılları arasında 1994-2001 yıllarına göre ithalata bağımlılığın en fazla arttığı beş sektör elektrikli makine ve cihazlar, ağaç, tıbbi aletler, deri ve tekstil ürünleri olmuştur.

Son dönemde yaşanan yapısal dönüşüm çerçevesinde verimliliğin yüksek olduğu teknoloji yoğun sektörlerin görece öneminin artması söz konusudur. Söz konusu sektörlerin üretimi geleneksel sektörlerle göre daha hızlı artmaktadır. İthalata bağımlılık açısından sektörlerdeki değişim bu çerçevede karşılaştırıldığında daha karmaşık bir tablo ortaya çıkmaktadır. Keskin bir ayırım olarak göze çarpmasa da geleneksel sektörlerin ithalata bağımlılığının son dönemde teknoloji yoğun sektörlerle göre daha hızlı arttığı görülmektedir. Bunun muhtemel nedeni teknoloji yoğun sektörlerin geçmiş dönemde de ithalata bağımlılığının zaten yüksek olması ve ithal girdi maliyetlerinin son dönemde düşmesi ve söz konusu sektörlerin bu nedenle aramalı ithalatına yönelmeleridir.

2.5. İmalat Sanayinin Önemli Alt Sektörleri

İmalat sanayi üretim endeksinde en fazla ağırlığı olan ilk beş sektör petrol ürünleri (%14.48), Tekstil (%10.88), Gıda (%10.64), Kimyasal madde ve ürünler (%10.34), Ana metal (%8.9) sanayidir. Söz konusu beş sektör imalat sanayi içerisinde toplamda %55 ağırlığa sahip olup, 2006 yılında imalat sanayi toplam ihracatının %37'si, ithalatın ise %46'sı bu sektörler tarafından yapılmıştır. Bu düzeydeki sınıflandırmada üretilen son veri olan 2001 yılında, söz konusu sektörler toplam imalat sanayi katma değerinin %56'sını gerçekleştirmiştir. Bu beş sektörün dışında endeks içerisindeki ağırlığı %6.85 olan ve pek çok sektöre ara malı üreten metalik olmayan diğer mineral ürünler ile ağırlığı %6.27 ve ihracattaki payı en yüksek olan motorlu kara taşıtları sektörü de sektörel analizlerde öne çıkmaktadır. Bunun yanı sıra son dönemde büyüme, verimlilik artışları ve dış ticaret dengesindeki yarattıkları değişim açısından öne çıkan teknoloji-yoğun sektörlerle de analizlerde yer verilmesi önem kazanmaktadır.

2.5.1. Kok Kömürü, Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri ve Nükleer Yakıtlar Sektörü

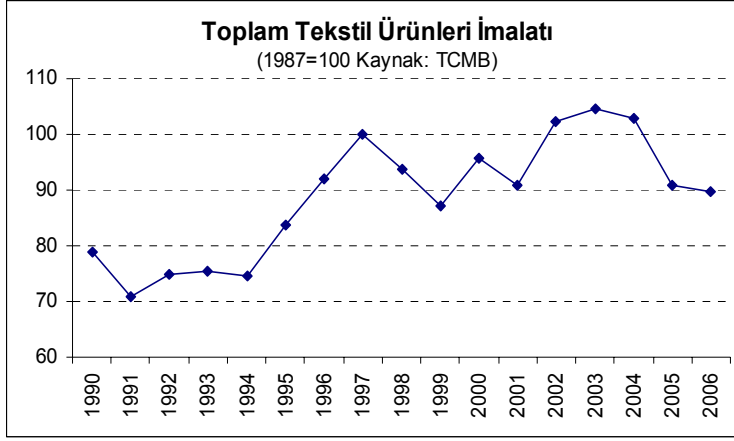

İmalat sanayi endeksi içerisinde %14.48'lik payı ile birinci sırada yer alan petrol ürünleri imalatı 1990-2001 arasında ortalama %1.4, 2002-2006 yılları arasında ise ortalama %1.9 artış göstermiştir. Toplam üretimin daha çok yurtiçine yönelik olduğu sektör 2006 yılında 3.4 milyar

dolarlık ihracatla toplam imalat sanayi ihracatının (80 milyar dolar) %4.2'sini, 7.4 milyar dolarlık ithalatla toplam imalat sanayi ithalatının (109 milyar dolar) %6.7'sini gerçekleştirmiştir. Sektördeki üretimin büyük ölçüde petrol fiyatlarına ve ithalat imkanlarına bağlı olması, üretimin bu unsurlara bağlı olarak dalgalanmasına neden olmaktadır. Sektörün dikkat çeken bir diğer özelliği ise verimlilik artışlarının özellikle 2002 sonrasında genel imalat sanayi verimlilik artışlarının belirgin biçimde altında olmasıdır. 1990-2001 yılları arasında kişi başı verimlilik endeksine göre yıllık ortalama %3.5 verimlilik artışının sağlandığı sektörde bu oran, 2002-2006 yılları arasında %2.9'a gerilemiştir. Aynı dönemde imalat sanayi verimlilik artışları, sırasıyla %6.2 ve %7.5 olarak gerçekleşmiştir. Kişi başına sabit sermaye

yatırımı miktarıyla yakından ilişkili olan verimlilik artışının bu sektörde düşük olmasının muhtemel bir nedeni sektöre yönelik sabit sermaye yatırımlarının yüksek maliyetidir.

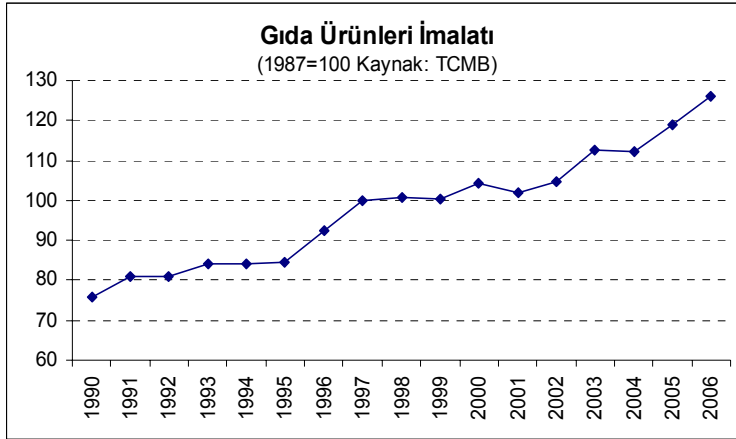
2.5.2. Tekstil Sektörü

Üretim, ihracat ve istihdam açısından büyük öneme sahip olan tekstil ürünleri imalatı sektörü 1990-2001 yılları arasında ortalama %1.3 büyürken 2002-2006 yılları arasında bu sektördeki üretim yıllık ortalama %0.3 gerilemiştir. Aslında sektörün üretimindeki daralma

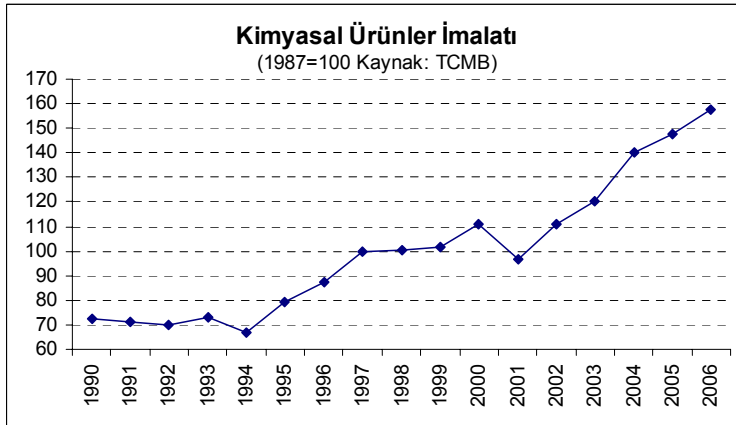
eğilim 1998 yılında başlamış, 2001 krizinin atlatılmasıyla sektör toparlanmış, ancak son iki yılda üretimde ciddi gerileme yaşanmıştır. 1997 yılı sonu itibariyle 4.4 milyar dolarlık ihracat ile 23.3 milyar dolarlık toplam imalat sanayi ihracatının %19'u bu sektör tarafından gerçekleştirilirken 2006 yılında bu pay %12'ye gerilemiştir. 2006 yılında toplam imalat sanayi ihracatının 9.3 milyar dolarlık kısmı bu sektör tarafından gerçekleştirilmiştir. Ayrıca sektör, 4.2 milyar dolarlık ithalatla 2006 yılı toplam ithalatının %3.8'ini gerçekleştirmiş ve böylece sektörde 5.1 milyar dolarlık bir net ihracat yapılmıştır. Sektörde Çin'in etkisinin yoğun hissedilmesi, değerli YTL'nin rekabet gücünü zayıflatması ve artan enerji fiyatlarının maliyet baskısı oluşturması son dönemde sektörü olumsuz etkileyen ve üretimin daralmasına neden olan temel etkenlerdir. 2002-2006 yılları arasında sektördeki verimlilik artışı yıllık ortalama %2.6 ile %7.5 olan imalat sanayi genelinin altında kalmıştır. Bu unsur rekabet gücünün zayıflamasıyla ortaya çıkan sıkıntıları daha belirgin hale getirmektedir.

2.5.3. Gıda Sektörü

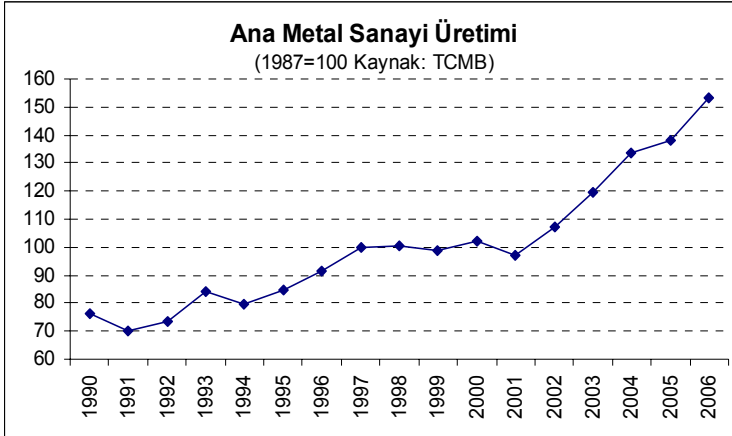
İmalat sanayi üretim endeksinde içerisinde %10.64'lük ağırlığı ile üçüncü sırada yer alan gıda ürünleri ve içecek imalatı sektörünün en belirgin özelliklerinde birisi talep esnekliklerinin görece düşüküğüdür. Bu nedenle sektörün üretiminde de görece bir istikrar mevcuttur. Sektör 1990-2001 yılları arasında ortalama %2.7 büyürken 2002-2006 yılları arasında %4.4 büyümüştür. Aynı dönemlerde sektördeki verimlilik artışları ise %5.4 ve %4.4 olarak gerçekleşmiştir. Sektör yurtiçi üretim ve tüketimin yanı sıra 2006 yılında 4.3 milyar dolarlık ihracat ve 2.4 milyar dolarlık ithalatla dış ticaretimizde de önemli bir yer tutmuştur.

2.5.4. Kimyasal Madde ve Ürünler Sektörü

Kimyasal madde ve ürünler imalatı özellikle 2001 yılından sonra oldukça yüksek oranda artış göstermiştir. Yıllık ortalama üretim artışının 1990-2001 yılları arasında %2.9 olduğu sektörde, 2002-2006 yılları arasında bu artış %10.2 olarak gerçekleşmiştir. Üretimde yaşanan bu artışta 2002-2006 yılları arasında yıllık ortalama %10.2 artan kişi başına verimliliğin büyük katkısı bulunmaktadır. Sektörünün dikkat çekici bir diğer özelliği 2006 yılı verileri itibariyle 19.4 milyar dolarlık ithalatla toplam imalat sanayi ithalatının yaklaşık %18'ini gerçekleştirerek bu açıdan birinci sırada yer almasıdır. Sektör 2006 yılında 3.5 milyar dolarlık ihracatla toplam imalat sanayi ihracatının %4.3'ünü gerçekleştirmiştir.

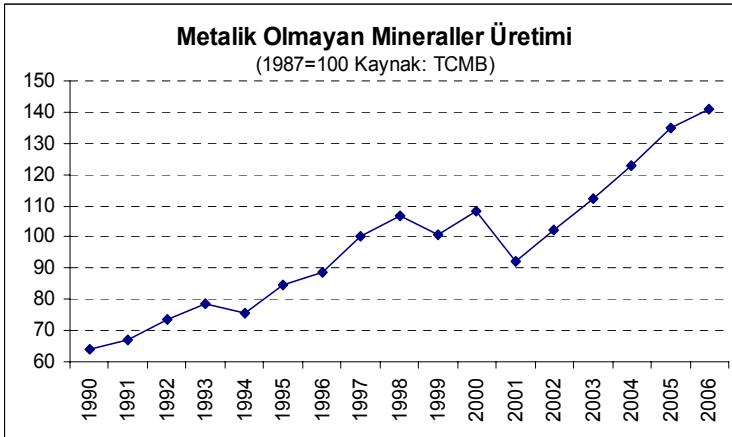
2.5.5. Ana Metal Sanayi Sektörü

Ana metal sanayi sektörü kimyasal ürünler sektörüyle üretim ve ithalat açısından oldukça yakın benzerlik göstermektedir. Bu sektörde yıllık ortalama üretim artış hızı 1990-2001 yılları arasında %3.6 iken 2002-2006 yılları arasında %9.5

olmuştur. Sektör 2006 yılında 16.8 milyar dolarlık ithalat yaparak toplam imalat sanayi ithalatının %15.4'ünü gerçekleştirmiştir. Ancak kimyasal ürünler sektöründen farklı olarak bu sektörün ihracattaki payı da oldukça yüksektir. Sektör 2006 yılında 9.3 milyar dolarlık ihracat ve %11.6'lık ihracat payı ile bu açıdan üçüncü sırada yer almıştır. Sektör 2006 yılında dış ticaret hacmi açısından ise 26 milyar dolarla ilk sırada yer almıştır. Sektörde, kimyasal ürünler sektöründen farklı olarak kişi başına ortalama verimlilik artışının 2002-2006 yılları arasında 1990-2001 yıllarına göre %8'den %6.8'e gerilemesi de dikkat çekicidir.

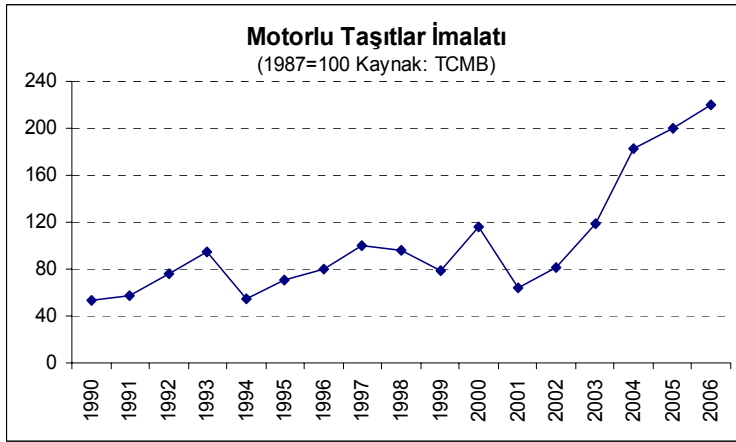
2.5.6. Metalik Olmayan Mineraller Sektörü

Metalik olmayan mineraller sektörü de 2001 yılından sonraki dönemde üretimin istikrarlı ve ciddi oranda arttığı sektörlerdendir. 1990-2001 döneminde %3.2 olan yıllık ortalama üretim artış hızı 2002-2006 yılları arasında %8.9'a yükselmiştir. Aynı dönemler

arasında kişi başına verimlilik artışının %9'dan %4.2'ye gerilemiş olması ise incelemeye değer ve dikkat çekici bir durumdur. Sektör 4 milyar dolarla düşük dış ticaret hacmine sahip olsa da, yaptığı 1.4 milyar dolarlık net ihracatla (ihracat-ithalat) 2006 yılında önemli bir ihracat kalemi olmuştur.

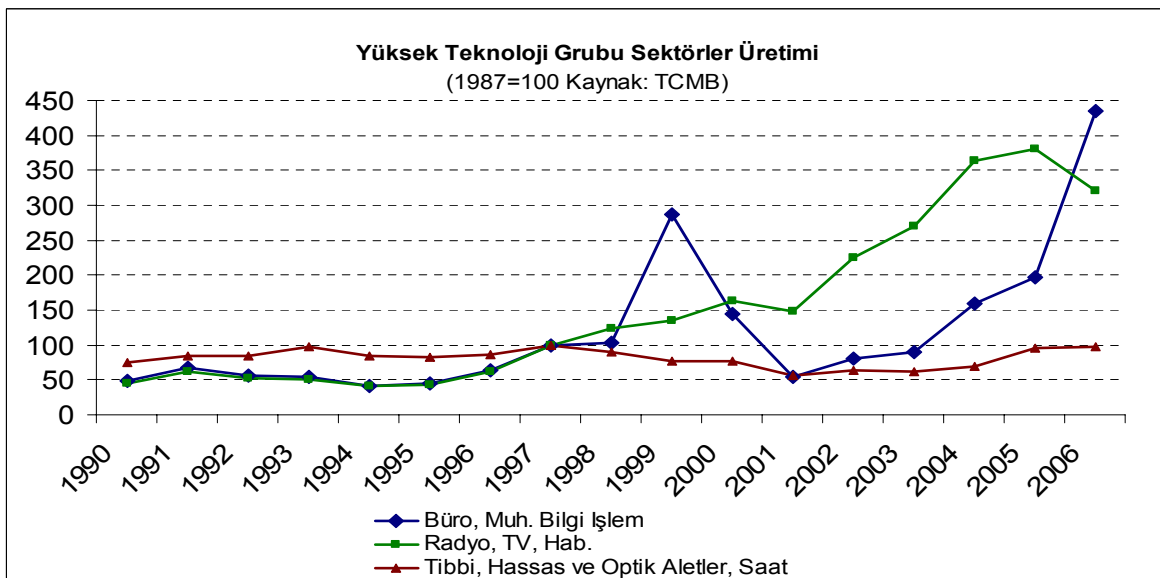
2.5.7. Motorlu Kara Taşıtları Sektörü

Bu sektörde yıllık ortalama üretim artış hızı 1990-2001 yıllarında %4.3 iken 2002-2006 yılları arasında %28.2 olmuştur. Söz konusu üretim artışında aynı tarihler arasında %2.8'den %17.9'a yükselen yıllık ortalama kişi başına verimlilik artışının önemli etkisi olmuştur. Sektör bu

iki gösterge açısından büro, muhasebe ve bilgi işlem makineleri imalatı sektörünün ardından ikinci sırada gelmektedir. Ancak sektörün imalat sanayi endeksi içerisindeki %6.27'lik ağırlığı dikkate alındığında, genel endeks üzerindeki etkilerinin daha büyük olduğu görülmektedir. 2002-2006 yılları arasında sektörde görülen bu üretim artışının aynı tarihler arasında imalat sanayide görülen %8.2'lik üretim artışına katkısı yaklaşık 1.8 puan olmuştur. Sektörün dikkat çeken bir diğer özelliği ise en yüksek ihracatın yapıldığı sektör olmasıdır. 2006 yılı rakamlarına göre sektör 12.7 milyar dolarlık ihracatla toplam imalat sanayi ihracatının %15.8'ini gerçekleştirmiştir. Ancak sektörün ithalatının 13.2 milyar dolar olması net ihracatın negatif olmasına yol açmaktadır. Sektör dış ticaret hacmi bakımından 25.9 milyar dolarla ikinci sırada yer almaktadır.

2.5.8. Yüksek Teknoloji Grubu Sektörler

2002 yılından itibaren ileri teknoloji grubuna dahil sektörlerdeki üretim artışında hızlanma görülmektedir. Ekonomik konjonktürden fazla etkilenmesi beklenmeyen tıbbi aletler sektörü hariç tutulduğunda diğer iki sektördeki artış hızı dikkat çekicidir. 2002-2006 yılları arasında büro, muhasebe ve bilgi işlem makineleri sektöründe yıllık ortalama %51.5, radyo, tv ve haberleşme sektöründe ise %16.5 ortalama üretim artışı gerçekleşmiştir. Tıbbi, hassas ve optik aletler sektöründe ise bu dönemdeki ortalama artış hızı %11.6 olmuştur. Söz konusu dönemde büro, muhasebe ve bilgi işlem makineleri sektörü %28.7'lik kişi başı verimlilik endeksindeki yıllık ortalama artış hızı ile, verimlilik artışında sektörler arasında birinci sırada yer almıştır. Radyo-tv ve haberleşme ile tıbbi aletler sektörlerinde ise bu dönemdeki yıllık ortalama verimlilik artışları ise sırasıyla %5.2 ve %5.9 ile imalat sanayi ortalamasına yakın seyretmiştir.

Bu sektörlerin dış ticaret yapısına bakıldığında üç sektörde de ithalata bağımlılığın yüksek olduğu ve sektörlerin net ithalatçı oldukları dikkat çekmektedir. İmalat sanayi üretim endeksi içerisinde toplam payı sadece %1.8 olan bu üç sektörün yarattığı dış ticaret açığı toplam 2006 verileri ile 7.1 milyar dolardır. Söz konusu rakam tüm imalat sanayi sektörünün yarattığı dış ticaret açığının %24.4'üne denk gelmektedir. Bu nedenle verimliliğin yüksek olduğu bu sektörlerde üretim hacminin artması dış ticaret dengesinde de önemli iyileşme sağlayacaktır.

2.6. Hizmet Sektörü

Sanayi sektörünün gelişmesine paralel olarak milli gelir içerisinde hizmet sektörünün payı artmıştır. 1980 yılında GSYİH'de hizmet sektörünün payı %49 iken 1990 yılında bu oran %51'e yükselmiş ve bu tarihten itibaren artış hızlanmış ve sektörün GSYİH'den aldığı pay 2000 yılında %57, 2006 yılında ise %60 olarak gerçekleşmiştir. Sektörün toplam istihdamında da benzer bir gelişme yaşanmıştır. Hizmet sektörünün toplam istihdam içerisindeki payı 1980, 1990, 2000 ve 2006 yılları arasında %26, %33, %40 ve %48 olarak gerçekleşmiştir.

Ekonomik kalkınma süreci içerisinde görece ağırlığı artan hizmet sektörü, son yıllarda gelişen teknolojiye paralel olarak artan küreselleşmeyle birlikte önemini daha da artırmış ve yapısal bir dönüşüm sürecine girmiştir. Bu süreçte daha önceleri dış ticarete payı az olan sektörlerin payının artması veya yazılım gibi yeni hizmet sektörlerinin ortaya çıkması ve doğrudan yabancı yatırımlardan hizmet sektörünün aldığı payın artması söz konusu olmaktadır. Bu süreçte gelişmiş ülkelerin hizmet sektörüne olan yatırımlarını özellikle eğitilmiş ve ucuz işgücünün bulunduğu gelişmekte olan ülkelere kaydırması ve hizmet ihtiyacını bu ülkelere karşılaması söz konusu olmaktadır. Hizmet ihracatı ağırlıklı olarak turizmden oluşan Türkiye

ekonomisi için de bu süreç yeni ihracat imkanlarının ortaya çıkmış olması açısından önemli bir gelişmedir.

Türkiye'nin Hizmet Ticareti ve Cari İşlemler Dengesi Dengesi (Milyon \$)

	1990-2000 (Ortalama)	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007 Ocak-Temmuz
CARI İŞL. DEN.	-2,158	3,393	-1,521	-8,036	-15,601	-22,603	-31,654	-21.825
DIŞ TİC. DEN.	-11,611	-3,730	-7,283	-14,010	-23,878	-33,530	-40,176	-25.500
İhracat	22,796	34,373	40,124	51,206	67,047	76,949	91,912	62.148
İthalat	-34,407	-38,103	-47,407	-65,216	-90,925	-110,479	-132,088	-87.648
HİZMET DEN.	8,119	9,136	7,885	10,511	12,797	15,272	13,457	6.584
Gelir	14,032	15,203	14,031	17,952	22,941	26,640	24,517	14.273
Gider	-5,912	-6,067	-6,146	-7,441	-10,144	-11,368	-11,060	-7.689
Turizm	3,900	6,352	6,599	11,090	13,364	15,280	14,110	6.731
Gelir	5,038	8,090	8,479	13,203	15,888	18,152	16,853	8.647
Gider	-1,138	-1,738	-1,880	-2,113	-2,524	-2,872	-2,743	-1.916
İnşaat	1,386	654	832	682	724	874	879	480
Gelir	1,386	654	832	682	724	874	879	480
Gider	0	0	0	0	0	0	0	0
Taşımacılık	312	833	861	-523	-1,064	65	15	303
Gelir	1,841	2,854	2,795	2,184	3,267	4,797	4,259	3.466
Gider	-1,529	-2,021	-1,934	-2,707	-4,331	-4,732	-4,244	-3.163
Diğer Hizmetler**	2,522	1,297	-407	-738	-227	-947	-1,547	-253
Gelir	5,766	3,605	1,925	1,883	3,062	2,817	2,526	1.046
Gider	-3,245	-2,308	-2,332	-2,621	-3,289	-3,764	-4,073	-1,299

*Diğer Ticari Hizmetler, Finans, Resmi Hizmetler, Diğer

Kaynak:TCMB

Türkiye ekonomisi kriz yıllarını takiben yaşanan yüksek devalüasyon dönemleri hariç cari açık veren bir yapıdadır. Bu yapı mal ihraç ve ithalatı arasındaki fark şeklinde tanımlanan dış ticaret dengesindeki açıktan kaynaklanmaktadır. Hizmet sektörü, ise bu açığı dengeleyici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna paralel 2001 yılındaki finansal krizle birlikte yaşanan yüksek oranlı devalüasyonla birlikte azalan dış ticaret açığı bu tarihten itibaren hızla artmış ve 2006 yılında 40 milyar doları aşmıştır. Bu süreçte hizmet ihracatı ile ithalatı arasındaki fark olan hizmet dengesi de, 2006 yılında bir önceki yıla göre gerilese de, artış eğilimi göstermiş ve dış ticaret açığını dengeleyen önemli bir unsur olmuştur. 1900-2000 yılları arasında yıllık ortalama 14 milyar dolar olan hizmet ihracatı 2006 yılında 24.5 milyar dolara, hizmet ithalatı ise 6 milyar dolardan 11.1 milyar dolara yükselmiştir. Böylece hizmet dengesi de 8.1 milyar dolardan 13.4 milyar dolar fazlaya yükselmiştir. 13.4 milyar dolarlık bu rakam 40.2 milyar dolarlık dış ticaret açığının yaklaşık %34'üne denk gelmektedir. 2006 yılında hizmet dengesinde yaşanan gerileme ise büyük ölçüde turizm gelirlerindeki 1.3 milyar dolarlık azalmadan kaynaklanmaktadır.

2.6.1. Turizm Sektörü

Tablo'dan da görüldüğü gibi Türkiye ekonomisinin en önemli hizmet ihraç kalemi turizm sektörüdür. Hizmet dengesinin pozitif bakiyesi neredeyse tamamen bu sektör sayesinde gerçekleşmektedir. 2006 yılı itibariyle turizm sektörü ihracatı 16.8 milyar dolar, ithalatı ise 2.7 milyar dolar olarak gerçekleşmiş ve böylece turizm gelir dengesi 14.1 milyar dolar olmuştur. Bu rakam 2006 yılı dış ticaret açığının %35'i kadar ihracat geliri anlamına gelmektedir.

Turizm sektörüne olan bu bağımlılık Türkiye Ekonomisi ödemeler dengesinin temel problemlerinden birisidir. Yurtdışı konjonktür, yurtiçi ve hatta komşu ülkelerdeki siyasi gelişmeler gibi pek çok dışsal faktörden etkilenen bu sektörün gelirlerinde beklenmedik gerilemeler olabilmekte bu da ödemeler dengesi açısından sorunlar yaratmaktadır.

Hizmet ihracatının 2006 yılı itibariyle ulaştığı 24.5 milyar dolarlık büyüklük aynı yıl yapılan 92 milyar dolarlık mal ihracatının yaklaşık %27'si kadardır. Bu oran 1990-2000 yılları arasındaki yıllık ortalama değerlere göre %62 dolayındadır. Gerileme bu dönemde mal ihracatındaki hızlı bir artış olmasına rağmen hizmet ihracatının bu hızda artmamasından kaynaklanmaktadır. Bu da hizmet ihracatının turizm sektörüne olan bağımlılığı nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Bu dönemde turizm sektörü dışında kalan hizmet sektörlerinin ihracatı neredeyse hiç değişmemiştir.

Turizm sektörü özellikle 1990'lı yıllardan itibaren artan modernizasyon ve altyapı çalışmaları sayesinde büyük gelişme sağlamıştır. Ancak pek çok araştırmaya ve uzman görüşüne göre Türkiye turizm alanındaki potansiyelini tam olarak değerlendirememektedir. Bu sektörün en temel sorunları tanıtım, pazarlama ve nitelikli ara eleman sıkıntısı olarak belirtilebilir. Bu nedenle turizm sektöründe fiziki ve beşeri sermayeyi kapsayan uzun vadeli yatırım planlarının yürütülmesi büyük önem taşımaktadır. Böylece turizm sektörü ileri ve geri bağlantıları sayesinde yurtiçinde gerek hizmet gerekse sanayi ve tarım sektöründeki üretime ve istihdama da daha büyük katkı sağlayacaktır.

2.6.2. İnşaat Sektörü

Gerek yurtiçi üretim gerekse ihracat açısından önemli diğer bir hizmet sektörü ise inşaattır. Yukarıdaki Tablodan görüldüğü gibi Türkiye ekonomisi inşaat hizmetlerinde sadece ihracat yapmakta bu nedenle ihracatı net ihracatına eşit olmaktadır. Tablo'da yer almamakla birlikte 1998 yılına kadar düzenli biçimde artan inşaat hizmetleri ihracatı 1998 yılında 2.3 milyar

dolar ile zirveye ulaşmış ve bu tarihten itibaren gerilemiştir. Böylece 1990-2000 yılları arasında ortalama ihracatı 1.4 milyar dolar olan inşaat hizmetleri sektörü 2006 yılını 879 milyon dolarlık ihracatla kapmıştır. Söz konusu gerilemede 2001,2002 ve 2003 yıllarında inşaat sanayideki üretim hacminin sırasıyla %5.5, %5.6 ve %9 daralması bir sebep olarak gösterilebilse de, son yıllarda bu sektördeki üretim artışı önemli boyutlara ulaşmıştır. 2004, 2005 ve 2006 yıllarında sektörün üretim hacmi %4.7, %21.5 ve %19.4 artmıştır. Ancak yine son dönemde artan yurtiçi talep üretimin daha çok yurtiçine yönelik olmasına neden olmaktadır. Bu da sektörün ihracat imkanlarını kısıtlayan bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.6.3. Ulaştırma Sektörü

Türkiye ekonomisinin coğrafi konumu nedeniyle ulaştırma sektörü oldukça önemli bir yere sahiptir. Geniş coğrafyası ve yarımada şeklindeki konumu nedeniyle kara, hava ve deniz ulaşımına müsait olan Türkiye’de hava ve deniz taşımacılığı uzun süre geri plana itilmiş ve kara taşımacılığına ağırlık verilmiştir. Kara taşımacılığında ise demiryolu önemsenmemiştir.

Ulaştırma sektörünün bir parçası olarak deniz taşımacılığı özellikle 1980 yılından itibaren artan dışa açılmaya birlikte hızlı bir gelişme göstermiştir. 1980 yılında Dünya ticaret filosu içerisinde 35. sırada olan Türk Deniz Ticaret Filosu 1996 yılında 16. sıraya yükselmiş, 2005 yılında ise 24. sırada yer almıştır. Gelişen deniz ticaretine, diğer uluslararası taşımacılık hizmetleri ve transit taşımacılık da eklenince bu sektör önemli ihracat geliri yaratmaya başlamıştır. Yukarıdaki Tablodan görüldüğü gibi 2006 yılı itibariyle taşımacılık sektörü ihracat gelir 4.259 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Sektörün bu dönemdeki ithalatı ise 4.244 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Böylece bu sektör 2006 yılı itibariyle sadece 15 milyon dolarlık net ihracat gerçekleştirmiştir. Net ihracatın bu kadar düşük olması ise mal ticaretine ilişkin taşımacılığı kapsayan navlun kaleminden kaynaklanmaktadır. Yolcu ve bagaj taşımacılığının kapsayan diğer taşımacılık kalemi önemli düzeyde fazla vermektedir.

Büyük bir potansiyele sahip olan bu sektörde son dönemde özellikle sivil havacılık konusunda önemli adımlar atılmıştır. Deniz taşımacılığında ise özellikle kısa yol deniz taşımacılığının gelişmesi ve potansiyelin açığa çıkarılması önem kazanmaktadır. Avrupa Birliği’nde de son dönemde bu taşımacılık biçimi hem maliyet hem de çevre koşulları açısından sağladığı avantajlar nedeniyle hızla önemini artırmaktadır.

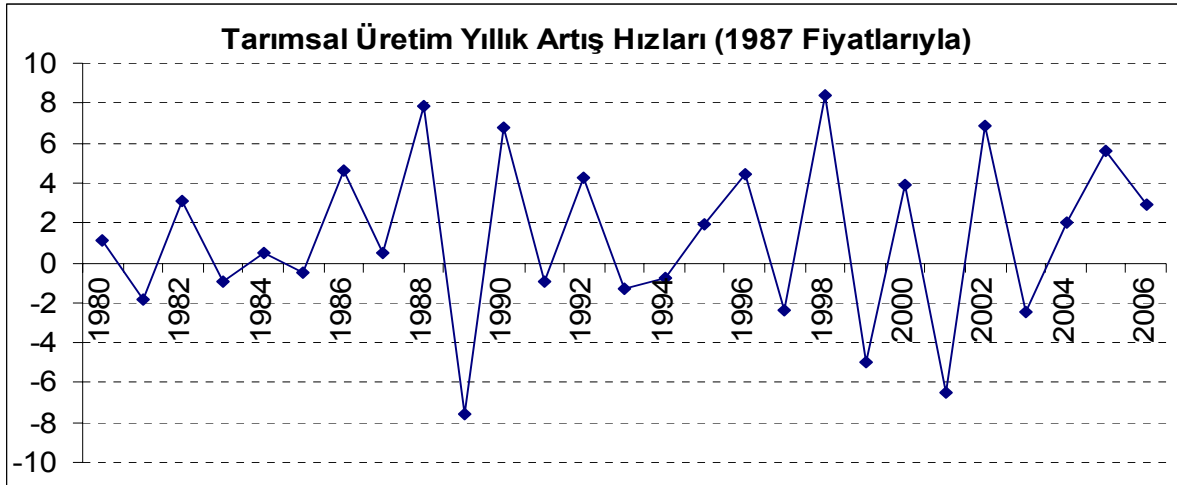
2.6.4. Diğer Hizmetler

Yukarıdaki Tablo'da TCMB tarafından yayımlanan ödemeler dengesi ayrıntılı sunumunda hizmet dengesi altında yer alan diğer ticari hizmetler, finans, resmi hizmetler ve diğer kalemi toplulaştırılmıştır. Bu sektörlerin toplam ihracat gelirleri 1990-2000 yılları arasında ortalama 5.8 milyar dolar olarak gerçekleşirken 2006 yılında bu rakam 2.5 milyar dolara gerilemiştir. Söz konusu gerileme büyük ölçüde diğer ticari hizmetler ihraç gelirlerinden kaynaklanmıştır. Sektörlerin ithalat giderleri ise kademeli olarak artmaya devam etmiş ve 1990-2000 yılları ortalaması olan 3.2 milyar dolardan, 2006 yılı sonunda 4.1 milyar dolara yükselmiştir. Böylece diğer hizmetler kalemi dengesi 2002 yılından itibaren açık vermeye başlamış ve bu açık 2006 yılı sonunda 1.6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Tabloda toplulaştırılarak diğer hizmetler adı altında verilen diğer kalemi dünya hizmet ticaretinde giderek önemi artan iletişim, yazılım gibi sektörleri içermektedir. Bu kalemin toplam hizmet dengesindeki payı %1 ile oldukça düşüktür. Önümüzdeki dönemde öneminin daha da artmasının beklendiği bu sektörleri içeren diğer hizmet gelirleri dengesinin izleyeceği seyir, sağlıklı bir ödemeler dengesi yapısı açısından büyük önem taşımaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye ekonomisinin özellikle ihracat geliri açısından turizme bağımlı bir hizmet sektörünün olduğu diğer sektörlerde ise önemli düzeyde gelişim gösteremediği görülmektedir. Sanayileşme sürecini tamamlayan ülkelerde yeterli düzeyde gelişebilen hizmet sektörü, Türkiye ekonomisi açısından da büyük bir potansiyel oluşturmaktadır. Türkiye'de pek çok hizmet sektörünün, özellikle ihracat potansiyeli olanların, yeteri kadar gelişmediği görülmektedir. GSMH'deki payı, yarattığı istihdam ve döviz kazandırma potansiyeli itibarıyla büyük önem taşıyan hizmet sektöründe; özellikle sağlık ve eğitim, teknoloji yoğun iletişim ve yazılım hizmetleri gibi önümüzdeki dönemde dünya ticareti içinde aldıkları payın yükselmesi beklenen sektörlerde Türkiye açısından değerlendirilmesi gereken fırsatlar olduğu göz önünde tutulmalıdır. Ancak bu fırsatlardan yararlanmak için hizmet ticaretinin son yıllarda gösterdiği hızlı gelişimin temelini oluşturan teknolojik gelişme, ARGE ve nitelikli işgücü yetiştirilmesi gibi unsurlara daha fazla önem verilmesi gerekmektedir. Bu sayede bilgisayar hizmetleri, yazılım, danışmanlık gibi nitelikli işgücü-yoğun ve gelişmekte olan ülkelerin potansiyel karşılaştırmalı üstünlüğünün bulunduğu mesleki ve profesyonel hizmet sektörlerinde gelişme sağlanabilecektir.

2.7. Tarım Sektörü

İnsan yaşamının idame ettirilebilmesinde doğrudan etkili olan tarım sektörü bu özelliği nedeniyle stratejik bir öneme sahiptir. Büyük ölçüde bu ve sosyal kaygılar nedeniyle tarım sektörüne her ülkede müdahale söz konusudur. Ayrıca bu sektörde arz talep esnekliklerindeki katılık nedeniyle tarımsal gelirlerdeki istikrarsızlık, sektöre müdahaleyi gerekli yapısal bir özelliğe dönüştürmektedir. Ancak son yıllarda tarım sektöründe müdahaleciliğin azaltılması yönünde çok önemli gelişmeler yaşanmaktadır. Mevsim koşullarına bağlı olarak üretimdeki dalgalanmaların fazla olması tarım sektörünün yapısal özelliklerinden birisidir. Aşağıdaki Grafikte de söz konusu istikrarsızlık görülmektedir. Tarım sektörünün bu özelliği bu sektördeki üreticilerin gelirlerinde de istikrarsızlığa yol açmaktadır. Bu faktör de sektöre yönelik müdahaleci tutumu desteklemektedir.

2006 Yılı İtibariyle Türkiye Ekonomisinde Tarım Sektörü

Sabit Fiyatlarla Ortalama Büyüme (1980-2006)	%1.2
Katma Değer (Cari Fiyatlarla Milyar YTL)	53
GSYİH'deki Payı	%9
İstihdamdaki Payı	%27
İhracat (Milyar Dolar)	3.5
İthalat (Milyar Dolar)	2.9
Dış Ticaret Hacmindeki Payı	%3

Sanayileşme sürecinde giderek önemini kaybetse de, tarım sektörü Türkiye ekonomisinin temel dayanaklarından birisidir. Tarımsal üretim 1980-2006 yılları arasında sabit fiyatlarla ortalama %1.2 büyümüştür. Aynı dönemde GSYİH ise ortalama %4.4 artış göstermiştir. Böylece 2006 yılı itibariyle bu sektörde cari yıl fiyatlarıyla 53 milyar YTL'lik katma değer

yaratılmıştır. Tarımın GSYİH'deki payı 1980 yılında %26, 1990 yılında %17 ve 2000 yılında %14 iken 2006 yılı itibariyle %9'a gerilemiştir. İstihdamda ise tarımın payı 1980 yılında %54, 1990 yılında %46 ve 2000 yılında %36 olmuş, 2006 yılında ise %27'ye gerilemiştir. Sadece 2006 yılı itibariyle ölçülen %9'luk GSYİH ve %27'lik istihdam payı verileri bile tarımdaki sorunlara dikkat çekmeye yetecek niteliktedir.

Tarımsal üretimin %92'sini çiftçilik ve hayvancılık, %3.5'ini ormancılık, %4.5'ini ise balıkçılık oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra tarım sektörü, tarıma dayalı sanayi sektörleri olan gıda, tütün, tekstil, deri, kağıt ve ağaç sektörleri kanalıyla imalat sanayi içerisinde önemli bir yere sahiptir. Söz konusu sektörlerin imalat sanayi üretimi içerisindeki ağırlığı %30'a ulaşmakta ve tarımsal üretim imalat sanayi üretimi üzerinde belirleyici olmaktadır.

Tarım sektörünün dış ticaretimizdeki önemi gittikçe azalmaktadır. 1990 yılında dış ticaret hacminde tarımın payı %10 düzeyinde iken 2006 yılında %3'e gerilemiştir. Tarım sektörü, 2006 yılında 3.5 milyar dolarlık ihracatla toplam ihracatın %4'ünü, 2.9 milyar dolarlık ithalatla toplam ithalatın %2'sini gerçekleştirmiştir. İhracatın 1.8 milyar, ithalatın ise 709 milyon dolarlık kısmı AB ülkeleri ile yapılmıştır.

1990 yılların başında hızlanan tarımda korumacılığın azaltılmasına yönelik çalışmalar uluslararası anlaşmalarda gittikçe önem kazanır hale gelmiştir. Bu süreç 1994 yılında Dünya Ticaret Örgütü'nün Uruguay görüşmeleri kapsamında verilen taahhütlerle başlamıştır. Temel hedefi ticaret serbestleştirilmesi olan bu anlaşma amacına ulaşmasa da süreci başlatması açısından önemlidir. Önümüzdeki dönemde Avrupa Birliği müzakere sürecinde de bu konunun Türkiye açısından en sıkıntılı geçecek başlıklardan biri olduğu düşünülmektedir. Sürecin bu yönde işleyecek olması tarımsal alanda yapılacak reformların şimdiden hızlandırılmasının önemini artırmaktadır. Bu sayede yaşanacak yapısal değişime en optimal şekilde uyum sağlanabilecektir.

Tarım sektöründe giderek artan rekabetçi yapı çerçevesinde bu sektörde teknoloji kullanımı daha önemli hale gelmekte ve katma değeri yüksek ürünlerin ticareti de ön plana çıkmaktadır.

Türk tarım sektörünün yapısal sorunları üretim faktörleriyle ilgilidir. Bunlar işgücünün çok olmasına rağmen eğitimsiz oluşu, sermayenin yetersiz oluşu ve tarım arazilerinin bol ama verimliliğinin düşük olmasıdır. (TÜSİAD 2005)

Sektörünün en temel sorunlarından birisi de işletmelerin büyük çoğunluğunun küçük aile işletmelerinden oluşmasıdır. Bu yapı tarım arazilerinin miras yoluyla parçalanması nedeniyle

ortaya çıkmıştır. Yaklaşık 3.1 milyon işletme 18.4 milyon hektar⁴ araziye sahip olup bu işletmelerin %99.8'ini hanehalkı işletmeleri geri kalan %0.02'lik kısmını ise birden fazla ortağı olan işletmelerdir. Ayrıca söz konusu işletmelerin %94'ü, 20 hektardan daha küçük bir araziye sahiptir. Bu işletmeler 18.4 milyon hektarlık tarım arazisinin 12.1 milyon hektarlık kısmına, yani %66'sına, sahip durumdadır. Türk tarım sektöründeki bu yapı verimliliğin ve rekabet gücünün düşük, geçimlik düzeyde üretimin ve gizli işsizliğin yaygın olmasına neden olmaktadır.

Bunlara ek olarak tarım sektörünün finansmanla ilgili de ciddi sıkıntıları mevcuttur. Bankacılık, özellikle de kamu bankacılığı ağırlıklı mevcut sistem üreticilerin finansman ihtiyacını tam olarak karşılayamamaktadır. Bu nedenle özel finans kurumları ve alternatif kredi mekanizmaları açısından bu sektörün potansiyeli yüksek görünmektedir.

Verimliliğin oldukça düşük olduğu tarım sektöründe uluslararası standartların yakalanması ve bu sayede tarıma dayalı sanayilerde rekabet gücünün artırılması büyük önem taşımaktadır. Gerek sosyal, gerekse ekonomik açıdan taşıdığı önem itibarıyla tarım sektörünün yeniden yapılanmasının Türkiye ekonomisinin önümüzdeki dönemde en önemli gündem maddelerinden birini oluşturması beklenmektedir. Bu konu Avrupa Birliği müzakere sürecinde de önemli yer tutmaktadır. Sektörde piyasa mekanizmasına işlerlik kazandırılması, büyük ve modern işletmelerin kurulması, tarım ürünlerinin çeşitlendirilmesi ve endüstriyel tarım üretimindeki artış ile sanayiye daha fazla kaynak aktarılması ekonomide önemli bir potansiyeli harekete geçirecektir. Ayrıca Türkiye ekonomisinin en önemli sosyo-ekonomik problemlerinden birisi olan bölgesel ekonomik dengesizliklerin çözümünde de tarım sektörü önemli rol oynayacak özelliklere sahiptir.

⁴ 1 Km² = 10 Hektar
1 Hektar = 10 Dekar

KAYNAKÇA

- Arısoy; Türkiye’de Sanayileşme ve Temel Göstergeler Açısından Sanayinin Gelişimi.
- Saygılı, Cihan, Yurtoğlu; Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi Verimlilik ve Büyüme: 1972-2003; DPT, Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Nisan 2005.
- Saraçoğlu, Suiçmez; Verimlilik Raporu 2006; Milli Prodüktivite Merkezi, Ankara, 2006.
- Alpkent; Ekonomik Rekabette Yüksek Teknoloji Unsuru, Milli Prodüktivite Merkezi Ankara 2005.
- Öztürk, Çelebicioğlu; Dünya Ekonomisinden Seçme Konular; Ankara, 2006
- Yükseler, Türkan; Türkiye’nin Üretim ve Dış Ticaret Yapısında Dönüşüm: Küresel Yönelimler ve Yansımalar; TÜSİAD-Koç Üniversitesi Ekonomik Araştırma Forumu, Haziran, 2006.
- Türkman; Türkiye’de Üretimin İthalat ve İhracat Bağımlılığı; TCMB, Temmuz, 2006.
- Küçükkiremitçi; Dış Ticaretteki Rekabet Gücüne Göre Sanayi Sektörünün Değerlendirilmesi; Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü, Mayıs 2006.
- Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013; DPT, ANKARA, 2006.
- IMF Dünya Ekonomik Görünüm Raporu 2007.
- Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Raporu 2007.
- Dünya Bankası Global Ekonomik Öngörüler Raporu 2007.
- Güney ile Güney Arasında Sağlanan İşbirliği Sonucunda Elde Edilen Sanayi Gelişimi, Ticaret Artışı ve Yoksulluğun Azalması Raporu, Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Örgütü (UNIDO) 2006.
- Mısır Sanayisinin Rekabet Gücü, Ekonomik Araştırmalar Forumu 2006.
- Bilim, Teknoloji ve Sanayi Görünümü Raporu, OECD 2006.
- Yabancı Doğrudan Yatırımlarda Trendler ve Son Gelişmeler Raporu, OECD 2007.
- Tarımsal Gelişim Raporu, OECD 2007.
- Dünya Yatırım Raporu, Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Örgütü (UNIDO) 2006.
- DPT Temel Ekonomik Göstergeler.
- TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS).
- TÜİK.
- ABD Ulusal Bilim Kurumu, Bilim ve Mühendislik Göstergeleri 1998.
- ABD Ulusal Bilim Kurumu, Bilim ve Mühendislik Göstergeleri 2006.
- Dünya Ticaret Örgütü (WTO) Uluslararası Ticaret İstatistikleri.
- Dünya Ticaret Örgütü (WTO) Dünya Gelişim Göstergeleri 2006.

Ekonomik Araştırmalar M¼d¼rl¼ę¼

Cem Eroęlu M¼d¼r cem.eroglu@vakifbank.com.tr 0312 –455 84 80

PİYASALAR GRUBU

Rukiye Alçıkaya M¼d¼r Yardımcısı rukiye.alcikaya@vakifbank.com.tr 0312 –455 84 87

Nazan Kılıç M¼d¼r Yardımcısı nazan.kilic@vakifbank.com.tr 0312 –455 84 89

¼mit Ünsal Uzman Yardımcısı umit.unsal@vakifbank.com.tr 0312 –455 84 86

Bilge Özalp Türkarslan Uzman Yardımcısı bilge.ozalpturkarslan@vakifbank.com.tr 0312 –455 84 88

Zeynep Burcu Bulut Uzman Yardımcısı ZeynepBurcu.BULUT@vakifbank.com.tr 0312 -455 84 93

SEKTÖR GRUBU

H¼lyla Yılmaz M¼d¼r Yardımcısı hulya.yilmaz@vakifbank.com.tr 0312 –455 84 84

Şahin Şakir Önder Uzman Yardımcısı sahinsakir.onder@vakifbank.com.tr 0312 –455 84 85

Halide Pelin Kaptan Yetkili Yardımcısı halidepelin.kaptan@vakifbank.com.tr 0312- 4558490

* Bu rapordaki bilgi ve veriler, Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O. Ekonomik Araştırmalar Bölümü tarafından güvenilir olduğuna inanılan kaynaklardan edinilmiştir. Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O. bu bilgi ve verilerin doğruluğu hakkında garanti vermemekte ve bu raporda sunulan bilgilerin kullanılmasından kaynaklanabilecek zararlar konusunda sorumluluk kabul etmemektedir. Bu rapor sadece bilgi vermek amacıyla hazırlanmış olup, hişbir konuda yatırım önerisi olarak yorumlanmamalıdır.